

ЖИТТЯ і ЗНАННЯ

З М І С Т:

М. Галушинський: „Просвіта“ її день. — Ю. Крохмалюк: Чи буде завтра погода? (7 образків). — Ів. Левицька: Українці в першій австрійській соймі 1848—1849 р. (2 образки). — Століття залізничної льюкомотиви (11 образків). — Н. Стегувайт: Продавець часописів в Сегіно (3 образки). — Ю. Крохмалюк: Босві дими і запальні матеріали. — Змієве дерево. За Г. Вагнером переказав М. Черкавський (2 образки). — Е. Цеден: Поворот у рідну країну після 150 літ (3 образки). — В. Бірчак: Володар Ростиславич. Історична повість з XI. віку. — В сячяна: Нова машина до писання для сліпих (1 образок). — Що забирає з собою на той світ начальник муринаського племені? — Огодошення.

Запросини до передплати на рік 1929 — 1930.

З 1-го жовтня 1929 р. почався третій рік існування одинокого українського популярно-наукового журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“.

На рік вийде 12 чисел. - Кожне число по 32 сторінки багато ілюстроване.

Журнал подає знання з різних галузей науки й життя, вияснює всі важні питання науки й життя в загально доступний спосіб, подає звістки про найважливіші й найновіші досягнення, здобутки й винаходи в науці й техніці і є багатим джерелом для доповнення й поширення знання, для самообразування, для викладів і грімкого читання по читальнях і кооперативах.

Тому „Життя і Знання“ повинно знаходитися в кожній українській родині, кожній українській читальні й кооперативі — тому „Життя і Знання“ повинні передплачувати всі, що займаються освітньою й культурною працею посеред нашого народу, а перш за все наше Світле Духовенство і ВП. ПП. Адвокати, Лікарі, Інжиніри, Учителі, Промисловці, а також всі школи, Бесіди й Кружки як у краю так і за кордоном.

Передплата на рік виносить 18[—] зол., на 6 місяців 9[—] зол., на 3 місяці 5[—] зол., поодинокое число коштує 2[—] зол.

За кордоном на рік виносить 4 ам. дол., на 6 міс. 2 ам. дол., на 3 міс. 1²⁰ ам. дол., поодинокое число коштує 0³⁵ ам. дол.

Для членів Т-ва „Просвіта“ за кордоном 3 ам. дол.

Просимо присилати передплату.

При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ:

ЛЬВІВ, РИНОК ч. 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“.

Société „Prosvita“, Léopol, Rynok 10. Pologne.

Association „Prosvita“ Lviv, (Lemberg) Rynok 10. East. Galicia, Poland.

„ПРОСВІТА“ І ЇЇ ДЕНЬ.

Написав М. ГАЛУЩИНСЬКИЙ.

Найбільше відоме, найбільше люблене у нас Товариство. На саму згадку про нього оживають розмовники, ясніють їм очі, заогнюється їхня думка, почування радощів будиться, відчуття більшої сили та довіря до себе зростає та кріпшає.

Так діється посеред тих, які люблять Товариство. Бо про тих, що його не люблять, що його побивають, що в ньому шукають тільки за чимось злим, про них не будемо говорити. Зазначимо тільки одно, що таке їх поступовання — це найбільше шкідлива робота, яку хто небудь провадив проти Товариства. Тому така дуже шкідлива, бо закрита серпанком начеб то великої „дбайливости“ про добро Товариства.

Минув ювілей Товариства, добігає до кінця ювілейний рік, прогомоніли ювілейні торжества. Повертаємо до буднів Товариства.

Ці будні, і на протязі цілого минулого і сьогодні і в дальшій майбутности будуть завжди однакові. Їх зміст дуже твердий, на перший погляд дуже одноманітний: **тривка, безперервна, доцільна робота над освітою народу!** А проте, хоч зміст ясний, то ще далеко невияснене між нами одно важне питання: **хто має вести роботу, в якій кількості, якості і в якому розпайованню, хто за неї має відповідати.**

Статут Товариства каже: „Просвіта“ має дбати про піднесення освіти і культури українського народу й намічує шляхи для досягнення тої цілі. Одначе треба мати на увазі, що ніхто не всилі так розділювати культурні добра, як розділюємо матеріяльні добра. Також не можна їх передати другому проти його волі або помимо його волі. Виходить ясно, що Товариство може в своїх представниках тільки розроблювати зміст культурних дібр і намічувати шляхи, якими їх можна придбати. Але кожний, хто хоче їх придбати, мусить сам виявляти волю, що хоче по них досягнути. А далі, якщо вже стане по них досягати, то не буде уставати в цьому змаганні, буде себе кріпити, не дасть приступу зневірі, котра буде часто підходити до нього. З цього видно, що змістом змагань кожної одиниці буде не тільки **наука і знання**, але й **виховування себе, формовання своїх духових сил, опановання себе, боротьба з духовими супротивностями на шляху, що веде до посідання освіти і культури.**

У цих кількох реченнях — здається — міститься ціла відповідь на поставлені вгорі питання.

А всеж таки: **Хто має вести роботу?**

Всі, без різниці і без виїмку! Товариство, як таке, у всіх своїх клітинах. Воно збирає засоби, громадить людей. Одні з них слідкують за розвитком освітньо-виховного питання, повчають і себе і других охочих про те, і намічують способи та засоби, як проводити в життя основну засаду, а саме: піднесення культури народу на вищій щабель. — Другі — збираються в імя повищої засади. Як складова частина народу мусять сами подбати про піднесення в собі своєї особистої культури, особистої освіти. На цьому шляху стрінемося зараз з великою правдою, що особиста освіта і особиста культура можлива тільки з поглядом на потреби загально-національної освіти і культури. З мряк і неясних висот перейдемо до дійсних життєвих потреб власного оточення, власного варстату праці, власного дому, своєї родини, громади і будемо шукати за звязком, який лучить, вяже і спює це наше найближче оточення з дальшим і найдальшим. Найдемо, що підставовий лучник, це **національне почуття, почуття приналежності до одного народу.** Це почуття вяже нас не тільки в просторі, але й в часі, не тільки в теперішности, але в минулому і з минулим, в майбутности і з нею. Як національна одиниця станемо шукати звязків з іншими національними одиницями. Побачимо, що наше відношення до них буде різне, більше або менше тісне, більше або менше залежне, більше або менше байдуже, тощо. Але завжди устосунковане одним чинником: **власної вартості, власної творчості, власної праці, власної ціни.** Значить: **змістом нашої освіти мусить стати цілість життя, всі життєві інтереси, від видимих, котрі можемо схопити і збагнути змислами, до дальших вищих, котрі схоплюємо нашим розумним думанням, аж до найвищих духових, котрі стають нашою власністю, коли їх глибоко відчуємо і пережиємо нашою душею.**

Друга частина питання: **В якій кількості і якості і в якому розпайованню прийдеється кожному вести роботу?**

Думаємо, що з першої відповіді випливає дальша. Перед нами одно велике поле роботи. Від поборювання неписьменности аж до допомоги у творенню і формованню світогляду, від обслуги всім тим, котрі багнуть освіти до помочі і підтримки тих, котрі змагають, від шукання шляхів до вказування на засоби, якими може йти всяка духова робота — це буде кількість і якість роботи. Яка пайка роботи припаде на кожного — це

буде залежати від становища, яке кожний з нас займе у цій великій творбі національної культури. Коли хто потрапив заохотити когось, щоби він з неписьменного став письменним, коли став вчителем неписьменного, коли цей неписьменний найшов у собі стільки енергії, щоби себе вилікувати з духового каліцтва — всі вони однакові робітники на культурному фронті. Коли один у Виділі (Раді) освітньої установи стане думати і працювати над тим, як має установа найкраще виконати своє завдання, коли другий обійме провід розробленої програми у викладовій, бібліотечній, мистецькій, самоосвітній ділянці, коли третій буде пробувати своїх сил в опанованні потрібного йому матеріалу знання, коли ще інший буде перевіряти себе, своє відношення до оточення, коли стане формувати себе у свідому і відповідальну громадську одиницю, — всі вони однакові робітники на культурному фронті. Коли одні з нас будуть вникати у культурні потреби цілого народнього організму, будуть стежити за розвитком інших народів у цьому напрямі, будуть прикладати досягнення інших до наших власних потреб, будуть творити ідеологію освітньої роботи, будуть ставити цю роботу на науковій основі, або інакше кажучи: нададуть цій роботі наукову організацію — так і ці всі однакові робітники на культурному фронті. І не має між всіма цими робітниками ні ліпших, ні гірших, ні перших, ні останніх. Як що таке розуміння щодо вартости роботи пронизає усіх, тоді побачимо перед нами велику систему Форда, перенесену на духову ділянку людських змагань. Нехай тільки зійде на кожного робітника **святий дух творчости**. Нехай він оживить усю цю велику робітню, а тоді народ як цілість стане творцем великих цінностей життя, котрі одиноко запевняють йому шлях розвитку і розбудують для його походу залізобетонний гостинець до повного гаразду.

Чи тільки дух творчости? Ні! Ще потрібно і **духа відповідальности**. Стверджуючи це, переходимо до відповіді на третю частину нашого питання: **Хто має відповідати за намічену роботу?**

Рішучо всі!

Боюся, що стаю банальним і пустим, коли тут нагадаю відомі великі слова Франка про відповідальність. За Франком повторюємо дуже часто ці слова, але як далекі ще всі ми від їх розуміння. Франко признає всякому живому чоловікові тільки одно право, а саме: **право на несення обовязку, право на роботу**. Більше ніяких прав! Як далеко від цього права стоїть всяке пустомельство; як незгідне з цим правом те шукання винувників з особистих чи вузькопартійних мотивів. Франко говорячи свої слова про відповідальність, був переконаний в одному: коли станемо до роботи щиро і віддано, то найкраще зійдемося з іншим робітником-братом, хочби навіть певні погляди ділили

нас з ним. Тільки робота нас звяже і скупчить. Тільки при такій роботі зрозуміємо себе всі без різниці, як що провідним світлом роботи буде: **піднесення культури в цілому українському народі**. Звуження цього світла, його заломання до клясовости чи партійности вносить однокість, а навіть затемнення у роботу. І не дасть можности творити правдиві культурні цінности, одиноко важні на шляху історичного життя народів і на шляху творення історії поодинокими народами.

Цю високу правду Товариство „Просвіта“ несе вже довгі десятиліття. Цю високу правду треба освідомити собі в дні народин „Просвіти“, яким є для нас день 8-го грудня кожного року. У цьому дні треба бодай кілька хвилин присвятити застанові над нашими культурними справами і потребами. Треба конечно продумати аж до кінця, чи до освітньо-культурної ділянки не належить школа і шкільне виховання; чи не належить дім і родина, хатне господарство, виховання дітей, взагалі ціле дошкільне виховання; чи не належить велика ділянка фізичної культури і фізичного виховання; чи не належить велика ділянка нашого кооперативного еднання; чи не належить виконання громадянських обовязків у громадському самоврядуванні в політичних партіях, у професійних організаціях; чи не належить кожне змагання задля використання всіх засобів на поправу наших варстатів праці, на поліпшення нашого матеріального буття; чи не належить справа заспокоєння власних особистих культурних потреб і інтересів; чи не належить опіка над сиротами, інвалідами і іншими жертвами; чи не належить опіка над пам'ятками минувшими, над могилами тих, що життя дали в ім'я високих ідей; чи не належить плекання і животворення традиції; чи не належить гідне, **достойне, високе відчуття нашої людської істоти** як носія всіх високих ідеалів народу, котрі ми перебрали в спадщині від батьків і дідів, і як несплямлений творчий прапор маємо передати нашим дітям, наступному поколінню. Так! тільки кожний з нас є творцем своєї долі, але й кожний мусить бути також свідомою складовою часткою великого національного Я. А тим самим кожний з нас стає поволі чи по неволі або **творцем історії** народу, або руїником цієї історії і страшним прокляттям у творчому процесі народнього організму.

У цьому Великому Дні народин „Просвіти“ постановіть, і ти брате, і ти сестро, стати **творцями особистого і національного Я**.

* * *

Закінчимо наші міркування ще одним покликом. Покликом до жертв на дар „Просвіти“!

Всяка робота вимагає жертв, котрі можуть бути більше або менше прикрі чи доскульні. Гро-

шеві пожертви не належать до приємних, всеж таки хиба не до найтяжчих, які приходиться складати всякому на протязі життя. Життя — це фронт, боєвий фронт. А на фронті!... Та що й балакати.

Правдою є і буде, що освітня робота без матеріяльних підстав не піде. Хтось мусить створити ці підстави. Тим „хтось“ мусить стати свідоме українське громадянство, притягаючи до жертв усіх, котрих зможуть позискати для великої справи.

В днях грудня місяця — відбувається рокова збірка дару „Просвіти“. Ось пора й місце виявити нам усім як найбільше енергії, щоби дар „Просвіти“ відповідав і нашій гідності й великим завданням Товариства. Внаслідку невеликих засобів, що ними розпоряджало досі Товариство, не

всилі навіть служити всюди радами та вказівками. Нема у нас фахової освітньої преси. Живе слово, книжка й мистецька освіта — без фахового кваліфікованого проводу не принесуть овочів, котрі можуть стати нашим уділом, якщо фахові освітні журнали понесуть відомости про них до найдальших закутин.

В попередньому числі „Життя і Знання“ пишучи про „громадські й національні свята“ підготовляли ми і розуміння для дня „Просвіти“. Покликалися ми на різні приклади з життя чужих народів.

Станьмо і ми раз прикладом для інших народів! А це тільки в наших силах і залежить тільки від нас самих.

Будьмо на правду творцями й будівничими нашого особистого й національного життя!

ЧИ БУДЕ ЗАВТРА ПОГОДА?

Написав Ю. КРОХМАЛЮК.

Чи буде завтра погода? Таке питання завдаємо собі дуже часто, щоби довідатися про її стан в наступних днях. Більшість людей, яких вислід праці, або приємність вільних хвилин здалека від мійського гамору та поганого повітря, залежить від змінливих примх погоди, стають безраді, коли нагла буря чи слота заскочила їх, на їх думку цілком несподівано. Численні матеріяльні втрати селян, яким можна би в деяких випадках запобігти, численні невдачі спільних прогульок, читальняних вистав під голим небом, походів, змагових показів та різних забав на добродійні цілі, походять в першій мірі із незнайомости найпростіших об'явів зміни погоди, які одначе так легко можна зауважити на небі.

Передбачуванням погоди займаються метеорологічні стації. Вони порозуміваються при допомозі телеграмів та щоденно подають собі взаємно стан погоди, температуру, тиснення повітря, захмарення неба, напрям і силу вітрів, та інші атмосферичні зміни і об'яви, які заходять в околиці кожної стації. Із цих відомостей, зібраних з цілого світа, кожна стація рисує собі особливі мапи, на яких усі ці дані є докладно назначені. Із таких мап можна докладно вчитати, де й коли є слота, чи і коли прийде вона до нас і багато інших річей, потрібних до передбачування погоди.

На заході метеорологічні стації працюють теж і для селян, яким згори подають стан і перебіг погоди на кілька днів наперед. У нас цього нема і так швидко не буде. Тому добре булоб, якби кожний умів із деяких явищ, що діються в природі означити з меншою або більшою правдоподібністю, що нас жде. Кажуть, що рільна господарка є тому ризикозна, що в першій мірі залежить від погоди, тепла і морозів. Численні невдачі, знищення зжатого збіжжя і голод приписують звичайно, що нагла слота не дозволила зібрати збіжжя із поля, виконати цієї чи іншої праці. А одначе кілька втрат далосяб вратувати, якби знати кілька днів наперед, що надходять довготривалі дощі, або що наступить

коротка перерва в слоті, яку можнаб використати до викінчення початих робіт.

Старші селяне, що зжилися з природою, пізнають, що зближається слота з деяких ознак, менше або більше певних, головно із ознак, які доводиться зауважити на живій природі. Є це одначе досить непевне і краще оперти своє передбачування погоди на довготривалі наукових дослідів, які подає нам наука про погоду — *метеорологія*. На цьому місці годі сказати про підстави, хочби загально цієї науки. Краще буде, як відразу займемося нашим питанням: Як пізнати, що наближається зміна погоди?

Докладне передбачення погоди вимагає очевидно деяких метеорологічних приладів, та вище згаданих мап, або хочби телеграмів метеорологічних стацій. Та не кожний має це все під рукою, не кожний має на тільки часу, щоби міг його на це посвятити. Але завжди знайдеться час на те, щоби глянути на небо, запам'ятати напрям і силу вітру, а це вповні вистарчить для нашої цілі.

Найсамперід снітаємо себе, як повстає дощ? Тут розрізняємо два різні випадки: дощ наглий, короткотривалий (до кількох годин найбільше) — виступає часто в літі; і дощ довготривалий або слота.

Дощ наглий, короткотривалий, місцевий повстає через те, що в одньому місці сонце сильно нагріває поверхню землі. Від неї огрівається повітря, воно стає легше, підноситься догори і там остуджується. Звичайно має воно в собі багато водяної пари, яка на великих висотах охолоджується та заміняється в дощеву хмару, сконденсується і опадає в виді дощу або граду. Такий день приходить нагло, найчастіше в літі, коли сонце добре припікає, та устає тоді, як вітри занесуть хмари далеко, або як припас водяної пари вичерпається і наступить певного рода рівновага.

Слота триває довгий час від кількох до кільканацяти днів і має своє джерело в т. зв. депресіях, себто в обниженні тиснення повітря. Ці обниження

повстають звичайно над Атлантийським океаном, наслідком термічного (теплого) впливу сонця, різниці нагрівання океанів і суходолу і ин. В місці панування того обниження, тиснення повітря є менше через те, що тепле повітря уходить вгору, бо є легше від зимного. Барометер в місці згаданого обниження вказує тиснення повітря багато менше, як правильне (760 мм); скажім: 740 мм.

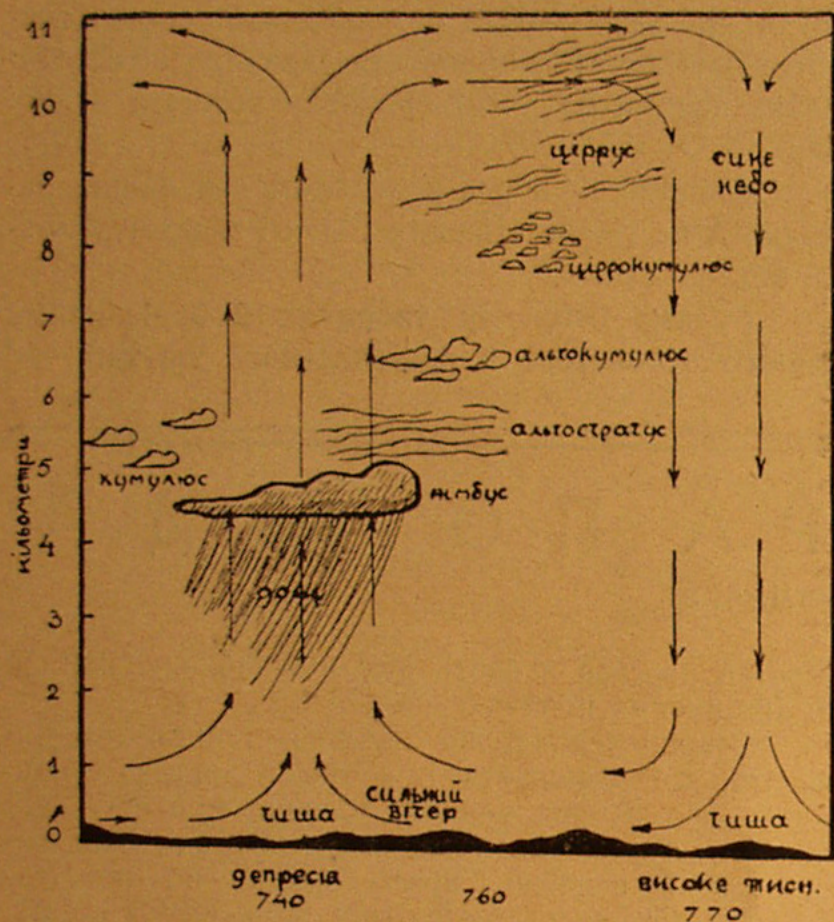

Рис. 1. Рухи атмосфери в зв'язку із зміною погоди. На картині бачимо: коли обниження тиснення (депресія) порушується зліва вправо, то звістуні лихої погоди є в першу чергу високі ніжні пірясті хмари або цирруси, далі баранки, молочна заплата (цирростратус і альтостратус). Врешті приходять дощова хмара або німбус і дощ. На картині видно теж, яким правилам підлягає вітер в долині ділання депресії (тисн. 740) і в долині ділання високого тиснення (770 мм.).

Очевидно такий стан не може довго тривати — тиснення мусять вирівнятися і це діється таким способом, що повітря напливає з усіх сторін в напрямі згаданого обниження. Такий рух повітря зовемо *вітром* і кажемо, що в сторону обниження тиснення повітря віють з усіх сторін вітри. Повітря, нагромаджене в місці згаданого обниження тиснення, підноситься вгору і вже остуджене відпливає в противних напрямках. Такий кругообіг повітря бачимо ясно на рис. 1. Тут на висоті 9—10 км. повітря розходить і робить через те місце новим, напливаючим долинінім вітрам. Така виміна тепла спричинює повстання різних родів хмар, з якими пізніше зазнайомимось. Із них паде дощ так довго, доки не наступить знову рівновага в тисненню повітря. Коли хто звертає увагу на небо і вітер, міг не раз зауважити явище, що долом віє вітер в одному напрямі, а хмари йдуть в другому, не раз цілком противному. Це явище можемо собі уже з вище сказаного докладно вяснити. На рис. 1. бачимо, що в середині депресії обниження тиснення повітря воно підноситься вгору, себто вітер віє з долини до гори. Такого вітру ми не відчуваємо і кажемо, що є тиша. Це явище знову легко зауважити під час довгого осіннього дощу, коли то дощ

лється наче піпурком без найменшого подиху вітру.

Обниження тиснення повітря не стоять на місці, а мандрують з місця на місце із великою швидкістю, яка досягає 700 км. на добу. Можна уявити собі, який великий простір займає не раз таке обниження тиснення повітря, коли дощ паде безперервно кілька днів. Промір цього простору обчислюється не раз не на сотки, а на тисячі кілометрів. Завше мандрує таке обниження певними, стисло означеними шляхами. У нас приходять воно майже завше шляхом, що веде з заходу на схід, рідко воно йде з полудня. Тому лише хмари, які йдуть з заходу або з північного заходу, можуть принести слоту. Згадані обниження мандрують крім цього поодинокі, але часто й громадами, звичайно по 4 разом. Коли мине одне обниження тиснення повітря може бути погода (показується синє небо), але теж може прийти і друге велід за першим. Коли прийшло друге таке обниження, напевно прийде і третє з цієї самої громади; четверте є часто слабе і коли перебуло велику дорогу, заки дійшло до нас, то уже по дорозі вичерпалося і до нас не доходить. Але буває, що й четверте таке обниження є досить сильне. Між поодинокими обниженнями тиснення повітря переходить більший або менший протяг часу, від кількох годин до двох днів. Буває, що навіть важко зауважити, коли покінчилося перше, а починається друге таке обниження. Але загальне правило громадної появи згаданих обнижень має велике значіння в передбачуванні погоди.

Вітри становлять дуже важний чинник в передбачуванні погоди. Треба звертати увагу на силу і напрям вітру, головно напрям вітрів долиніних при землі, та напрям вітрів горішніх, який пізнаємо з цього, як пересуваються хмари. Для нас вповні вистачить, коли будемо знати, що вітер дістає таку назву, із якої сторони віє. І так вітер, що віє зі сходу зоветься східним, із полудня полудневим, з заходу західним, з півночі північним. Крім цього маємо посередні напрями: вітер полуднево-східний, коли віє від сторони, що лежить між сходом а полуднем, полуднево-західний із сторони, що лежить між полуднем і заходом, північно-західний і північно-східний.

Барометер є дуже бажаним приладом, що вказує кожноразове тиснення повітря і його зміни. Він

Рис. 2. Пірясті хмари або циррус, дуже ніжні, звістуні лихої погоди.

повинен знаходитися в кожній хаті, але коли його нема, можна теж доволі добре передбачити погоду. Часто стрічаємо барометри, що мають різні написи, як: погода, дощ, зміна, посуха і ин. Не має це майже ніякого значіння, бо опиратися на самому ваганню тиснення замало. Зрештою кожний, хто має такий барометер в хаті, сам у цьому переконався. Що до рухів вказівки барометру (зміни тиснення) належить запам'ятати собі що слідує:

Коли тиснення	опадає то буде		підноситься то буде	
	в літі	в зимі	в літі	в зимі
поволи і рівномірно	хмарно спокійно дощі	хмарно, спокійно, сніг, потепліє	погода на довго покращає, спокійно	зменшення захмарення, більші морози
скорі і наглі зміни	вітер, дощі, бурі, неспокійно	вітер, снігові	погода але коротка, вітри	мороз з в тром

Коли вразі слоти барометер йде швидко вгору, але держиться понизче правильного тиснення (760 мм.) — це вказує на те, що прийде друге обниження тиснення повітря.

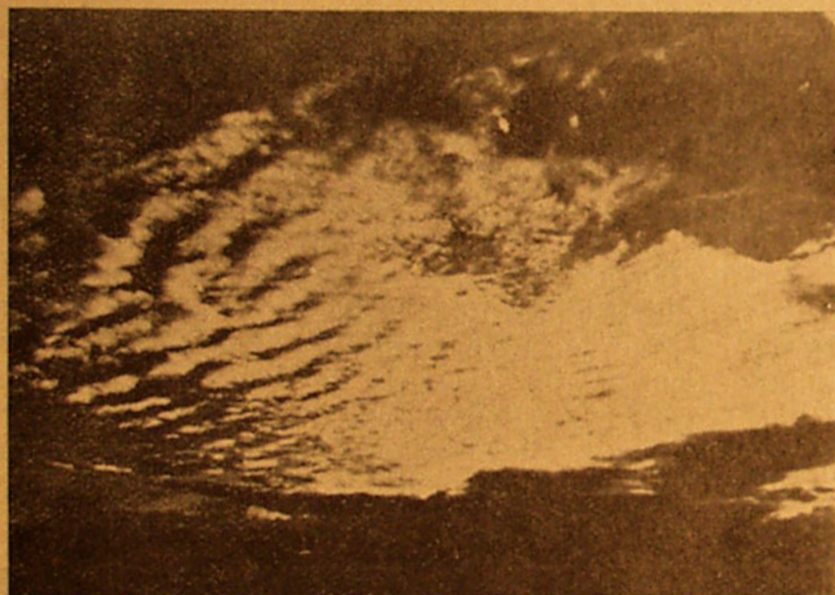

Рис. 3. Баранчики або ціррокумулюс.

Однак самим барометром тоді послуговуватися; крім цього треба глядіти ще на хмари і вітер. Тоді шойно можна щось певного сказати.

Хмари виступають на небі у такій безлічі різнородних видів, що без передумання годі собі просто уявити якийнебудь їх поділ. А однак такий існує і людина, яка його знає і децю визнається на хмарах, не потребує ні барометру, ні інших приладів, а дуже добре знає, коли буде дощ, або коли настане гарна погода. Ділимо хмари що до їх висоти, будови, зовнішнього вигляду і наслідків, які потягають за собою. Псодиноких родів хмар є багато. Виберемо лише деякі з них найважливіші, такі, яких знання є конче потрібне до передбачування погоди.

1. *Пірясті хмари* або *ціррус* (рис. 2) є це найвищі хмари, бо творяться на висоті понад 9.000 метрів. Збудовані з голок льоду а не з дрібненьких краплин води, як хмари низчі і мряка. Вони є дуже ніжні хмаринки-смуги, нераз ниткуваті, видовжені, часом прибирають вид пер. Звичайно пірясті хмари опадають низче, згущуються і творять тонку однотайну поволоку на небі, через яку пересвічує

сонце як звичайно, але небо набирає більше молочної краски. Тоді твориться довкола сонця, перстень або велике коло. Це явище виступає досить часто, однак напевно багато людей його не бачило. Це вказує лише на недостачу зацікавлення

Рис. 4. Рядові хмари або альтокумулюс, похожі на баранчики, але більші.

проявами, які заходять на небі. Така поволока, що повстала з пірястих хмар, зветься *пірястим-серпанком* або *цірростратус*, а як опадє ще низче *густим серпанком*, *альтостратус*.

2. *Баранчики* або *ціррокумулюс* (рис. 3) є це дуже високі дрібні хмаринки, похожі на стадо овець. Вони теж часто опадають, стають більші, густіють, робляться грубіші, навіть так грубі, що знідсподу приймають синю краску. Тоді зовуться *рядовими хмарами*, або *альтокумулюс* (рис. 4).

3. *Вали* або *стратокумулюс* (рис. 5) зам'тні тим, що творять густі звалища хмар, через які показується часом небо або сонце. Вони обіймають піле небо у виді валів хмар, видутих бовванів. Із них ніколи нема дощу.

4. Звичайна *дощова хмара*, або *німбус*, без постаті, майже однотайна. Звичайно синя, жовта або темна знідсподу по краях порозривана. Пливе вона на висоті 1—2 км., а в перервах понад нею видно часто пірясто серпанкові хмари *цірростратус*. Вона приносить завше дощі.

5. *Вовнисті хмари*, *кумулюс* (рис. 6) хмари, які появляються підчас гарної погоди і під вечір

Рис. 5. Вали або стратокумулюс, хмари, з яких ніколи не паде дощ.

розходяться. Добре відмежуються від неба, ізсподу майже рівні, зверху кулисті; це найгарніші хмари, вони вказують на погоду.

6. *Бурева хмара*, т. зв. *кумуляо-німбус* (рис. 7) великанська копуляста хмара, згори осліплюючо біла, ізсподу темно синя. Грубість її доходить нерідко до кількох кілометрів. Зверху має пірясті хма-

Рис. 6. Вгорі пірясті хмари або ціруси, вдолі вовнисті хмари або кумулюси. Коли оба роди хмар виступають разом, вказує це на надходячу слоту.

ринки. Швидко порушується, розходить в усіх напрямках і дає початок наглим дощам та літнім бурям з громами і лискавками. З неї паде теж град.

7. *Верстовані хмари*, т. зв. *стратус*, дуже низькі хмари, які повстали із піднесеної мряки. Сірі без ніякої постаті, часом проявляють невиразні поземні верстви.

З усіх вичислених пород хмар, лише вовнисті (кумуляси), буреві (кумуляо-німбуси) і верстовані (стратуси) мають місцевий характер, себто творяться усюди, де гаряче повітря підноситься вгору і там остуджується. Через те повстають вони лише в день, а на ніч зникають, крім буревих хмар, які через те, що є дуже великі, можуть перебути довше, через ніч. Дощі короткотривалі беруть свій початок завжди з буревих хмар.

Сильний вітер, який розриває береги хмар, утруднює значно їх розпізнання.

Маючи уже цю коротку підготовку, можемо приступити до слідкування проявів, які помічається на небі, коли наближається обниження тиснення повітря.

Маємо гарну літню погоду і до нас зближається згадане обниження, пересуваючися шляхом, який іде з заходу на схід і лежить від нас троха на північ. Це значить, що місце, де ми живемо і стежимо за проявами непогоди, лежить децю по правій стороні надходячого обниження.

При гарній погоді вітер починає віяти з південного сходу, згодом обертається вправо, як вказівки годинника, так що віє з полудня, врешті з південного заходу. На небі появляються ніжні видовжені пірясті хмарки (ціруси), які ідуть швидко з заходу на схід. Повітря є дуже чисте, стає парно і гарячо, барометер поволі опадає. Пірясті хмарки згущуються до мрячної заслони на небі (цірро-стратус) докола сонця появляється коло або перстень. Від цієї хвили можна певно сподіватися дощу протягом кількох годин. Часом появляються хмари — баранчики (цірокумулюси) та рядові

хмари (альтостратус), але не завше. Пірясто-серпанкова хмара (цірростратус) густіє, на небі появляється велика дощева хмара (німбус), вітер устає; паде дощ, ми є посеред обниження тиснення повітря. Загально теплота опадає і цей стан триває так довго, доки не промине згадане обниження, себто досить довго, навіть кілька днів.

Нагло повстає північно-західний вітер, дощ кріпшає, барометер іде швидко вгору. Хмари прориваються, місцями видно синє небо, показуються порозривані вовнисті (кумуляси) і буреві хмари (кумуляо-німбуси). З цих останніх повстають зливні дощі або град, загально холодніє. На небі появляються знова пірясті хмари (ціруси), які стоять на місці, або поволі порушаються на захід. Вітер починає віяти з південного сходу і настає погода. В тій хвилі або і швидше може прийти друге, третє і четверте таке обниження із цими самими об'явами. Завше пірясті хмари, що ідуть швидко з заходу, свідчать про те, що наближається слота, пірясті хмари, що майже не рухаються, або стоять на місці, не є шкідливі.

Перстень докола сонця (в ночі докола місяця) повстає через заломання світла в голках льоду, з яких збудовані є пірясто-серпанкові (цірро-стратуси) та густі серпанкові хмари (альтостратуси), та вказує, що непогода прийде уже за кілька годин (4—6), в ночі швидше як у день.

В зимі при гарній погоді повищі об'яви надходячого обниження тиснення повітря свідчать, що мороз значно зменшиться і впаде сніг.

У випадку, коли згадане обниження переходить із заходу на схід, але шляхом, що лежить на полудне від нас, себто коли ми находимося по лівій стороні її шляху, об'яви на небі є ці самі, лише вітер обертається не в напрямі вказівок годинника, а противно, в ліво. Отже із південного сходу, на схід, згодом стає північно-східним, північним, північно-західним. Після такого обниження тиснення повітря хмари не розходяться нагло, як в першому випадку; тут небо прочищується дуже поволі.

Рис. 7. Бурева хмара або т. зв. кумулю-німбус. Вказує на надходячу бурю.

Часом згадане обниження не перейде через місцевість, в якій живемо, а лише її легко зачіпить. Тоді появляються на небі теж пірясті хмарки (ціруси), але дощ триває коротко і барометер піде швидко вгору.

Після такого обниження, або цілої їх грома-

ди настає гарна погода на довгий час. Тоді є вдень гарячо, вночі зимно, в зимі сильні морози при си-
нім небі.

Короткотривалі дощі (літні зливи) і бурі ви-
кликуює лише бурева хмара (кумуляо-німбус). Під-
час гарної парної погоди появляється великанська
копуляста хмара. Вона не вказує на дощ так довго,
доки у її верху не покажуться хмаринки схожі на
пірясті хмари (цірруси). Але в певній хвилині
верх хмари розходиться, нагло зривається сильний
вітер, буря і дощ, або дощ з градом. Одначе все до-
сить нагло проминає і настає знову гарна погода.

Крім цих об'явів є ще багато інших менше
або більше певних. Вони можуть служити до справ-
дження нашого передбачування у випадках неяс-
них, які доволі часто трапляються.

Ось вони:

Віщує дощ: 1. при гарній погоді появляються
баранчики, головно коли під ними є вовнисті хма-
ри; 2. сильно захмарене небо рано або вечір, голов-
но тоді, як хмари діляться у верстви; 3. вітер стає
сильніший під вечір; 4. сіре небо вечером, звали
хмар по західній стороні неба; 5. червоний схід
сонця; 6. мряка іде в гору; 7. миготіння з'являється
у повітря, головно в стороні, звідки йдуть хма-
ри; 8. дим з коминів тягнеться довго і поволи роз-
ходиться; 9. низький лет ластівки, часті скоки риб
у повітря, широко розкладені ноги у павуків —
свідчать про вогке повітря та тим самим про не-

далекі опади; 10. ревматичні болі і біль відтисків
на пальцях ніг відчувається при вогкім повітрі.

Віщує погоду: 1. ясний ранок; 2. вовнисті
хмари (кумуляуси) творяться в полудне, никнуть
під вечір; 3. пірясті хмари (цірруси) йдуть зі схо-
ду; 4. вітер слабне або устає під вечір; 5. червоний
захід сонця і сіре небо рано при сході сонця; 6. опа-
дання мряки, роса; 7. дим іде просто вгору і швидко
розходиться; 8. повітря хвилює з горячі; 9. дуга ве-
чером.

В горах: коли 1. вітер віє з долини до гори, да-
лекі гори видно дуже виразно в темно-синій красці
— віщує дощ. За те, коли 2. холодні вечері, вітер
віє з гори в діл, хмари розходяться під вечір, далекі
гори слабо видно — віщує погоду.

Стверджено, що спираючися на точних обя-
вах мапах і приладах можна правильно передба-
чити зміну погоди в 80-тих випадках на 100. Різні
похибки й недостачі походять з різних причин.
Часті вичерпання обниження тиснення повітря по
дорозі, або малі наглі зміни його напрямку, далі
різні роди того обниження (частинні, клини...) у-
труднюють дослід і добрі передбачення погоди, усе
те складається на непевність розпізнавання цих ці-
кавих атмосферичних об'явів. І колиб тільки наші
передбачення обмежити до 60—70 відсотків, це за-
вше ліпше, ніж терпіти від несподіваних бур, злив,
дощів і морозів.

У К Р А Ї Н Ц І

В ПЕРШІМ АВСТРІЙСЬКІМ СОЙМІ 1848—1849 Р.

Написала ІВ. ЛЕВИЦЬКА.

Березнева революція 1848 р. у Відні приси-
лувала цісаря Фердинанда зрвати з абсолютизмом
і скликати перший австрійський Сойм. В 1848—1849
році разом з іншими народами Австрії виступили
також Українці вперше на парламентарній арені.
А що саме в біжучому році минає 80 літ з тої
пам'ятної хвилини, тому і цікаво буде приглянутися
першим виступам наших послів.

Вибори до першого Сойму не випали корисно
для Українців, бо на 96 послів з Галичини ви-
брано лише 35 українських. Причину вреба шу-
кати в тім, що нарід вийшов шойно з паншизна-
ного ярма, не мав майже ніякої освіти ані полі-
тичної свідомости. Надто ворожими кругами по-
ширювано вістку, що вибрані послы мають підпи-
сати нову панщину. Це й багато селянства від-
тягнуло від участі в виборах, а крім цього
і вплинуло на склад послів.

З Галичини увійшли до австрійського Сойму
такі українські послы: Андрушак Григорій, селя-
нин зі Скільського; Блонський Кирило, священник
з округу Яблонів; Вінковський Кирило, ад'юнкт
фінансової прокуратурі у Львові (піддався під
вплив Поляків) з округу Яворів; Ганкевич Михайло,
священник з округу Радехів; Гарматій Василь, селя-
нин з округу Микулинці; Гидковський Михайло
з округу Войнилів; Григоруку Йосиф, господар з округу
Делятин; Гой Степан, господар з округу Заліщики;
Диваковський Андрій, селянин з округу Жидачів;
Добрянський Александер, священник з округу Савік
(належав до польського клубу); Динець Йосиф,

селянин з округу Сокаль; Капушак Іван, селянин
з округу Солотвина; Козар Панько, селянин з округу
Жовква; Круховський Іван, селянин з округу Го-
роденка; Левицький Григорій, священник з округу
Золочів; Лесюк Степан, селянин з округу Коломия;
Ломницький Іван, свшеник з округу Турка; Мазур-
кевич Матій, селянин зі Збаража; Ничипорук
Григорій, селянин з округу Снятин; Петришин
Григорій, селянин з округу Тисьмениця; Посацький
Константин, дяк з округу Рожнятів; Прокопчиц
Евстахій, учитель гімназії з округу Маріямпіль;
Ришко Іван, селянин з округу Кути; Ставарський
Іван, селянин з округу Винники; Федорович Іван,
державець з округу Тернопіль (при кінці 1848 року
зрікся мандату); Шашкевич Григорій, священник
з округу Монастирська; Яхимович Григорій, епи-
скоп з округу Перемишль.

Як бачимо із цього списку, більшість послів
з Галичини були селяни в числі 23, священників
вибрано 8, зі світської інтелігенції 4.

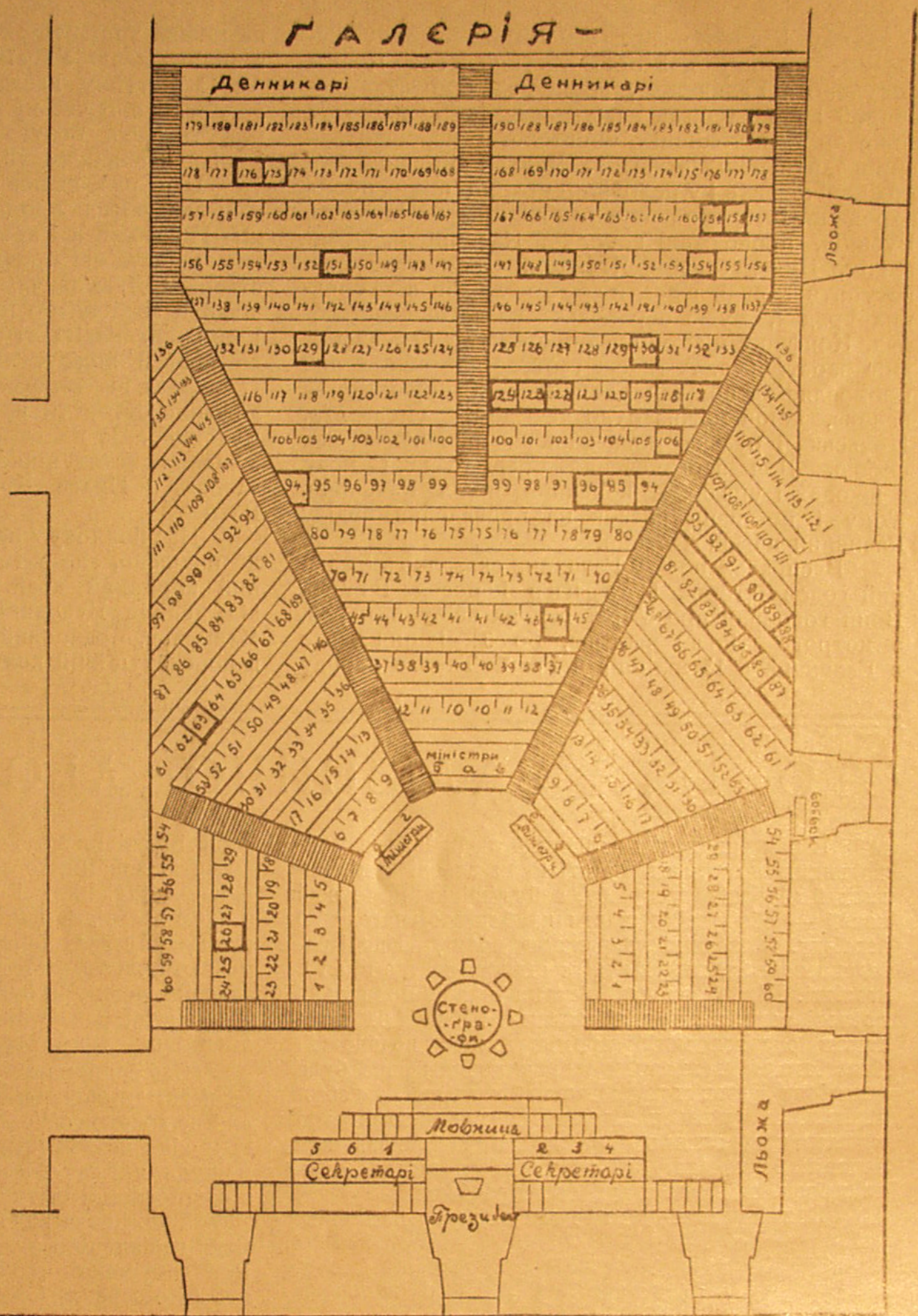
До цього числа українських послів з Гали-
чини треба додати українських послів з Буковини.
На Буковині вибрано самих селян. Лише місто
Чернівці вибрало своїм заступником гімн. пре-
фекта Краля. Ось назви послів з Буковини: Ти-
міш Юрко, з округу Чернівці; Боднар Михайло,
з Радівців; Кірсте Василь з Садагури; Долинчук
Іван з Сучави; Чуперкович Мирон з Гурагумор'
і Кобилиця Лукія з Вижниць. Переважна частина
послів-селян навіть не вміла писати, не згадуючи
вже про те, що майже всі не розуміли німецької

тися т. зв. конституційна комісія, що була найважливішою зі всіх інших соймових комісій. Вона мала також рішити справу адміністраційно-політичного поділу краю. Посли кожної з 10-ти австрійських губерній вибирали з поміж себе по трьох делегатів до конституційної комісії, яка таким робом числила 30 членів. Галицькі послы вибрали: єпископа Григорія Яхимовича, адвокатів Франца Смольку і Фльоріяна Земьялковского. Конституційна комісія вибрала зпоміж своїх членів підкомісію, до котрої належали послы: Маєр, Гоблі, Смолька, Гольмарк, Паляцки.

Проект конституції випрацювали Паляцки і Маєр. Комісія прийняла на повному засіданні проект Маєра. Вже на другім засіданні конституційної комісії почалася дискусія над конституцією, а саме над 1-ою точкою проекту Маєра, відповідно до якого Галичина разом з Буковиною мали творити один коронний край.

Справу поділу Галичини на дві провінції порушив чеський посол Др. А. Пінкас. Він згадав про ворожнечу між Українцями і Мазурами, яка безумовно наказує перевести такий поділ. З рішучим протестом виїтупив польський посол Ф. Земьялковскі, кажучи, що Галичина це національно польський край. А коли вже винайдено „руську народність“, то він мусять сказати, що й він також Русин найчистішої крові, як це рідко можна найти в Галичині. До березня 1848 р. казав він — був кожний Русин, хто був грекокат. обряду. Ворожнеча лежить на релігійному полі і штучно викликає її Головна Руська Рада. Але колиб поспитати нарід, чи він бажає собі поділу Галичини, нарід вискажеться напевно проти такого поділу. На цьому ж засіданні обороняв справу поділу країв по національним групам також посол з Каринтії і Країни Кавчич.

Коли до голосу прийшов єпископ Гр. Яхи-

Плян салі в Кромєрижу, в якій засідав Соїм. Місця закреслені сильніше — займали українські послы: Андрушак пр. 91; о. Блонський пр. 124; Вінковський л. 26; о. Ганкевич пр. 92; Гарматій пр. 119; о. Гнидковський пр. 87; Григоруку пр. 123; Гой пр. 130; Диваковський пр. 154; о. Добрянський л. 63; Динець пр. 158; Капушак пр. 88; Козар пр. 159; Круховський пр. 84; о. Левицький пр. 94; Лесюк пр. 90; о. Ломницький пр. 93; Мазуркевич пр. 122; Ничипорук пр. 83; Петришин пр. 95; Посацький пр. 118; Прокопчиц пр. 117; Рижко пр. 85; Ставарський пр. 96; о. Шашкевич пр. 106; єп. Яхимович пр. 44; Тивніц пр. 140; Боднар л. 176; Кірсте л. 175; Долиньчук пр. 148; Кобилниця л. 129; Краль л. 94. Після перенесення Соїму до Кромєрижа послы Федорович і Чуперкевич склали свої мандати.

мович, почав з історичного огляду і сягнув ще тих часів, коли то Українці мали велику державу а Польща була тільки малим князівством. Казимир Вел. мусів 15 літ провадити боротьбу з Русинами, поки їх поборов. А це вже вказує, що Русини і Поляки є два зовсім різні народи. Боротьба не уставала ніколи, і тому після прилучення Галичини до Австрії розрізнявано східну і західну

Галичину і щойно в р. 1809 основано одну губернію, спільну для обох частин. Коли Краків получено з Галичиною, поділ Галичини став конечний і він одержав навіть найвищу санкцію та лише зміни в тодішнім міністерстві перешкодили впровадити поділ в життя. Дальша причина ворожнечі лежить і у релігійній різниці поміж обома народами. Історія виказує релігійні переслідування Русинів, проведені королями Казимиром, Людвигом, Володиславом Ягайлом. Коли хто хотів вступити в ряди шляхти або до служби в публичних урядах, мусів переходити на латинський обряд. Конфлікт між обома обрядами від березневих днів заострився. А також географічне положення промовляє за поділом Галичини. Ця країна є за велика, щоби можна було нею добре управляти. Польська і руська мова і письмо різняться між собою. Для забезпечення прав руської мови в школах і урядах є конечний поділ Галичини. Тому і поставив внесок на проведення поділу Галичини на дві частини.

В справах поділу Галичини сказали свій важкий голос історик Паляцки і посол Рігер. Вони говорили про Українців, як осібний народ, з котрого тільки частина, бо 3 мільйони живе в Галичині, а 15 мільйонів в Росії. Такого народу

не можна знищити ані викреслити з карти. Рігер порівняв долю Українців з Чехами, кажучи, що ще 15 літ тому назад видавалося смішним, коли говорено про чеську літературу, а вже сьогодні можуть Чехи оснувати свій власний університет і всі науки викладати рідною мовою.

Ще раз відповідав Земялковскі підтримуючи свій погляд про штучне підсичування різниць між Поляками а Українцями.

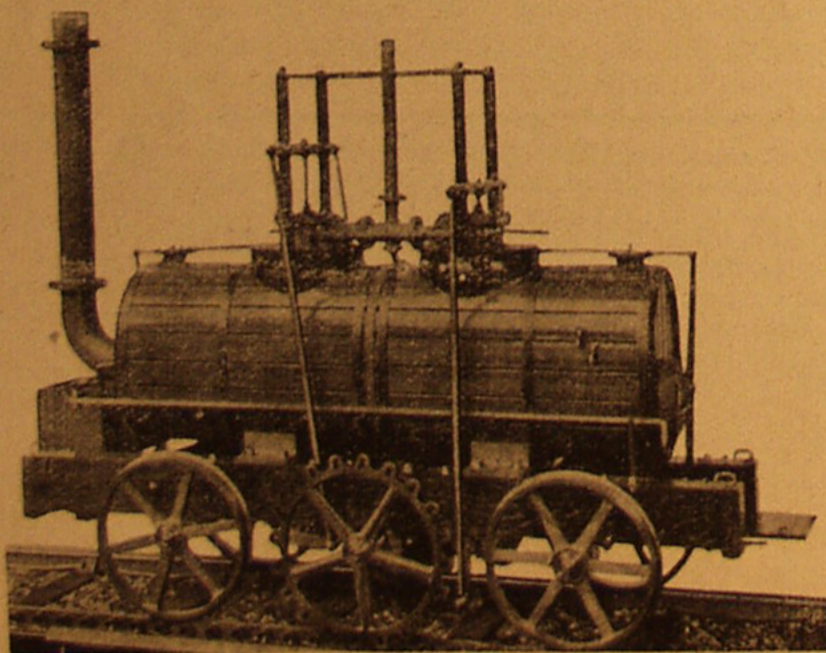
Одначе всі промови як українського представника Яхимовича, так і чужих послів не дали ніякого висліду, бо при голосованні над поділом Галичини, навіть ті послі, котрі були прихильні до справи поділу, як Кавчіч, Паляцки і Рігер усунулися від голосовання і комісія внесла пропозицію створити краєву область з Галичини та Буковини. За поділом Галичини голосували тільки 3 члени конституційної комісії: єпископ Яхимович, адвокат з Праги Др. Пінкас і посол з Тиролю Ратц.

На повному зосіданню Сойму Галичини не поділено, але зате відділено Буковину в осібний коронний край. Цікаво, що в дискусії над відділенням Буковини не забрав голосу єпископ Яхимович, одинокий український представник в конституційній комісії.

СТОЛІТТЯ ЗАЛІЗНИЧОЇ ЛЬОКОМОТИВИ.

Перед винаходом залізниць люди їздили майже виключно кінями. Багаті мали власні коні, коляси й відповідну службу, а бідніші наймали собі коней — або мусіли ждати найближчої нагоди до переїзду. Відносини покращали, коли в Європі заведено *почтову комунікацію*: сталося це ще в XVI столітті. Між більшими містами їздили правильно поштові вози, звані диліжансами, і в них за невеликою оплатою могли приміщуватися подорожні. Така їзда не належала до приємностей; вона була невігідна й повільна, а що найважливіше — небезпечна. Хто пускався в дорогу поштовим возом, той прощався з родиною наче на смерть і писав свій заповіт, бо не знав, чи по дорозі, в тустих лісах та дебрах, не впаде з рук якого розбійника.

Коли приглянемося до тих відносин нинішнім

Льокомотива Бленкінсопа. На образку бачимо зубате колесо і два ряди шин, один гладкий, другий зубатий.

оком і порівняємо подорожі наших предків з нашими поїздками, то легко зрозуміємо, який цінний винахід залізниця, і не схочеться нам повірити, з якою впертістю виступали колись люде проти поширювання залізничного руху. Ще наші батьки пам'ятають, як то часто мійські ради вживали різних заходів, щоби при будові залізничних ліній оминати їхнє місто; радні, які займалися фірманкою, боялися, що через те стратять добрий заробіток.

Сьогодні часто нарікаємо на повільну їзду, на невігідні получення, на поганий доїзд до двірця — і не хочемо собі зясувати всіх тих труднощів, що їх мусіли побороти люде, заки винайдено ці чудові машини, які нас так швидко й вигідно перекидують з одного кінця світу на другий.

Та перш за все мусимо познайомитися з основами залізничного руху. Їх є дві. Ми всі знаємо, що залізниця маєть окремий шлях, т. є їздять по *шинах* (або рейках) і тягнуть їх окремі машини, звані *льокомотивами*.

Шини були знані вже в давню давнину. Люде переконалися, що по гладкій дорозі багато вигідніше їхати, як по нерівній, та що шлях стає гладшим тоді, як його добре виїздити; тоді робляться на ньому від коліс рівчаки, що звуться коліями. Такі рівчаки видовбували в камяних шляхах Єгиптяне вже багато тисяч років тому назад і ними возили важкі камінюки до будови своїх святинь.

Подібні колії знали Римляне, славні своїми знаменитими дорогами. Після упадку їхньої держави й шляхи попали в занедбаня; аж при кінці XV ст. стрічаємо по німецьких копальнях шляхи, що дали початок нашим шинам. У нутру копалень перевозять видовбаний вуголь чи металеву руду малими ручними візками до місць призначення. Дороги, по яких ці візочки котяться, звичайно дуже нерівні й не виплачується їх вигладжувати.

Тому кладено на них дошки. Щоби одначе візки не зсувалися з дощок на камінь, розсувано трохи по самій середині дві дошки, що лежали на поздовж шляху, а між них входив довгий залізний сворень, причеплений до споду візка. Деревляні шини швидко зуживалися, тому на деяких місцях оббивано їх залізною бляхою.

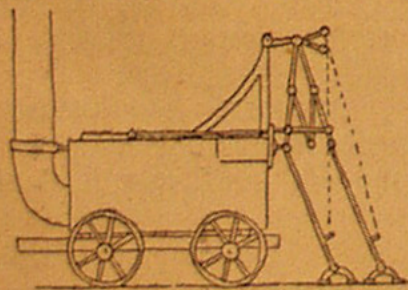
З Німеччини перенісся цей винахід до Англії, тільки там деревляні шини відразу забезпечувано залізом. Одначе аж випадок довів до того, що замість дерева вжито на шини чистого заліза. В половині XVIII. ст. впали дуже низько ціни на залізо, так, що не оплачувалося його продавати. А що по копальнях лишалися великанські запаси заліза, то хтось впав на думку, щоби його перетоплювати на довгі, вузькі штаби й ужити по копальнях замість деревляних шин. Ця новість показалася такою практичною, що залізні шини залишено по копальнях навіть тоді, коли ціни на залізо вже поправилися. Від того часу можна говорити вже про властиві залізниці.

Перші шини кладено, як уже знаємо, по копальняних шахтах під землею; одначе незабаром зродилася нова думка, що таких самих шин можна вживати й на поверхні землі і тоді стали по шинах їздити візки, навантажені підземними скарбами, з копалень, нпр. до надморських портів.

Ось так шини стали поволі розповсюджуватися дякуючи тому, що вони гладкі, отже мають менше тертя і тому можна тим меншою силою тягнути важкий віз. Яку ролю це тертя грає підчас їзди, може оцінити кожний, хто бачив, як по стаціях навіть один чоловік часто може котити по шинах вагон, а на звичайній дорозі не рушить з місця багато легшого воза.

Новий поступ у розвитку залізниць настав тоді, коли винайдено *парову машину* й застосовано її до тягнення возів по шинах. У паризькій журналі „Conservatoire des Arts et Métiers“ бачимо первовзір паровозу, яким їздив в 1780 р. улицями французької столиці якийсь Cugnot.

Парову машину знали вже у XVIII-му ст. Її винахідником був Англієць *Джемс Уотт (Watt)*. У перші часи вживано її до виконання різних робіт на місцях, одначе згодом виринула думка, щоби такою машиною послуговуватися до тягнення возів у копальнях, бо до того часу вживали до тягнення, як знаємо — коней. Виконав цю ідею англійський інженер *Тривісик (J. Trevithick)* який і збудував 1803 р. першу *льокомотиву*; вона на шинах возила залізо з гуті до кузні. З тої пори працювало більше льокомотивів Тривісика при перевозі матері-

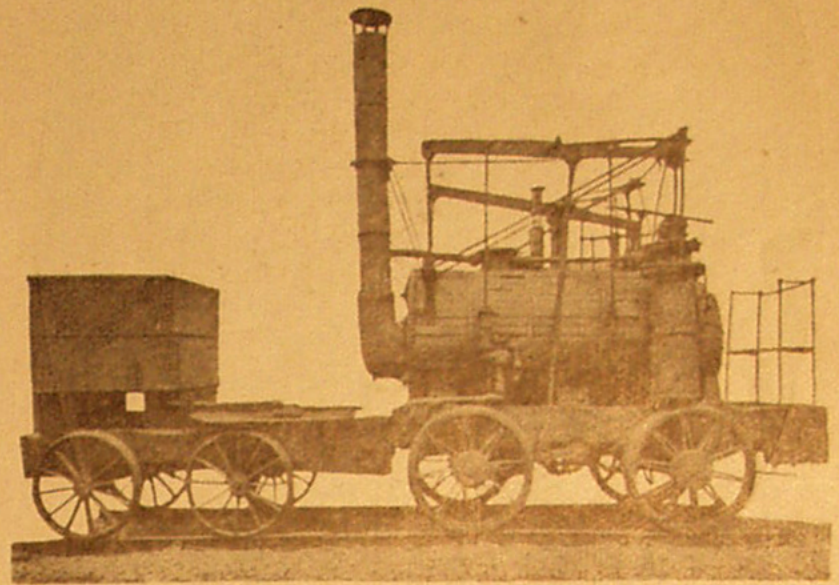

Льокомотива Брентона з хідлами ззаду.

ялу з копалень. На жаль, їх дальший розвиток спинився в наслідку того, що шини з лязого заліза ломилися і тріскали. Останню свою льокомотиву показував Тривісик у Лондоні за грошевим вступом. Вона їздила шинами, як сьогодні їздять малі льокомотиви, що є діточою забавкою. Але й це видовище мусів Тривісик замкнути як непоплатне, бо

мало хто його відвідував. Ці різні невдачі знеохотили геніяльного винахідника до дальшої праці, одначе його думка не загинула.

Таке закінчення справи спровадило не тільки застій, але навіть крок назад в історії залізниці. Вже Тривісик став будувати дуже легкі льокомотиви, щоби шини витримували їх тягар, але такі льокомотиви не були в силі побороти труднощів їзди на

Льокомотива Уїлліяма Гедлея.

похилих шляхах. З того зродився пересуд, що тертя між колами і шинами не вистачить навіть при невеликих похиленнях шляху. Тоді один інженер *Бленкінсон (Blenkinsop)* побудував льокомотиву, в котрій додав одну пару великих зубатих коліс, які своїми зубами заходили у відповідні зубаті шини, що лежали побіля звичайних шин. А вже просто сміховинкою видається нам тепер льокомотива *Брентона (Brunton)* яка мала ззаду щось у роді хідлів (щудлів), котрі підтримували льокомотиву в її рухові наперед. Деяким поступом у будівництві льокомотивів зазначається льокомотива *Уїлліяма Гедлея (William Hedley)* з р. 1813, котра повертає назад до гладких шин і коліс.

Одначе властивим батьком новітнього залізничного руху є Англієць *Джордж Стіфенсен (George Stephenson)*, якому й належить заслуга, що остаточно довів до практичного поширення залізниць.

Він уродився 1781 р. як син паляча при паровій pompі одної копальні вугля і вже змалечку виказував хист та замишування до машини. Коли став помічником батька, швидко навчився заходитися коло парових машин; і хоч як гірко приходилося йому працювати, то все таки знаходив час на науку (бо до школи не довелося йому ходити). Вчився по ночах, бо робітний день тривав 12 годин.

Після важких переживань збірився вже емігрувати до Америки, коли щасливий випадок звернув його життя в зовсім инший бік. 1810 р. викопано один новий шиб у копальні й заложено там парову помпу для усунування води. Та машина чогось не йшла і всі інженіри стояли перед нею безрадні. Тоді зголосився Стіфенсен і в трьох днях направив її та пустив в рух. З того часу став інспектором усіх парових машин у копальні, в якій працював. Тепер уся його думка звернулася до льокомотивів, які тоді зачали входити в моду і 1814 р. збудував нову льокомотиву, котра показалася куди кращою від попередніх.

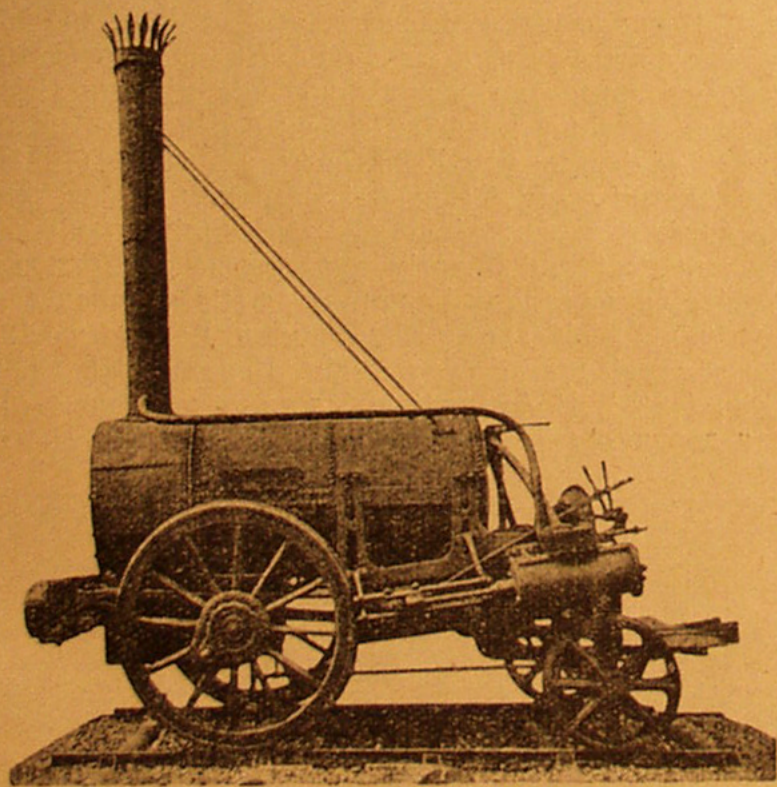
Уже на своєму становищі як головний інженір на копальнях вугля став основником першої

verance", Геквортса (Timothy Hackworth) „Sans Pareil" і Стіфензена „Rocket" по нашому „ракета". Стіфензен був певний, що нагородженою буде його локотива. Але як відносилися всі до цілого діла з недовірям, доказує таке: коли Стіфензен сказав приятелям, що він osiąгне швидкість більшу як наложена конкурсом, йому радили, щоби голосно про те не говорив, бо замкнуть його до дому божевільних ще перед речинцем конкурсу.

Цікаво буде нарисувати образок конкурсового бою на основі сучасних джерел.

Зацікавлення розписаним конкурсом було так велике, що вже 7. жовтня 1829 р. від вчасного ранку збиралися безчисленні тисячі народу, одні пішки, інші кіньми й возами, щоби пережити особисто це нове, невидане видовище. А що в англійській владі лежить охота до закладів, тому й при цій нагоді використано це широке поле, котра локотива виграє заклад.

Надійшов 7. жовтня, який то день визначила управа залізниці на перегони. Чотири найкращі англійські інженіри явилися у Рейнгіл зі своїми локотивами. Першим був Джон Еріксен, славний машиновий будівничий, ще славніший винахідчик машини, що порушується гарячим повітрям, ураз з інженіром Брейтвейт з локотивою „Novelty". Далі йшов Геквортс подібно як Стіфензен самоук в технічних науках, колись простий діловод, сьогодні шанований фабрикант машин і будівничий з своєю локотивою „Sans Pareil". Третій інженір Берсталь з локотивою „Perseverance" і вкінці Стіфензен враз з сином Робертом, котрі провадили локотиву „Rocket". Ця остання походила із Стіфензенової фабрики локотив у Нюкестл, ва-

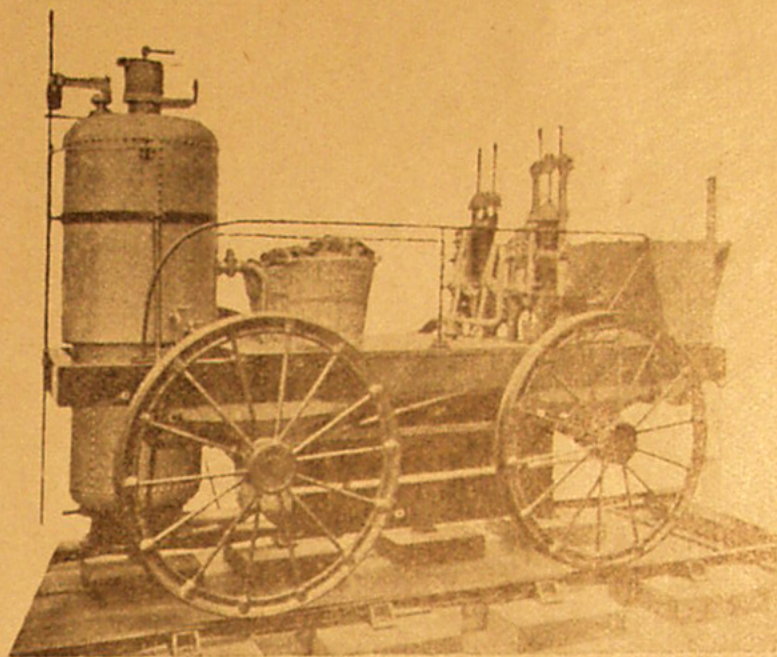

Стіфензена „Ракета" у дещо зміненому виді. Находиться у Science Museum в Лондоні.

жила 4 і пів тони, мала через котел проведені рури і ще тої самої днини дістала зовсім новітнє урядження пальника для ліпшого розжарення і спалення опалового матеріалу.

Находила година вирішення. На чотирьох шинових шляхах стояло стількиж готових до їзди локотив, що прискали, курили та сапали. У відповідному віддаленні відпоручники уряду, парля-

менту і державних установ, до котрих належала провірка машин і нагляд над їздою; надто по обох боках їзди великанська кількість піших, кінних і возових. З нетерпеливістю і напруженням вичікували початку перегонів і тільки військовим частинам вдавалося з трудом утримати їх здалека від машин. Не тільки пристрасть до спорту й закладів

Локотива „Novelty" збудована Еріксоном і Брейтвейтом.

грала тут свою роллю. На цьому місці відбувалася історична подія світового значіння і цю подію в думках переживав цілий культурний світ.

Вкінці втихав крик та гомін голосів. Схилиється пранорець, розноситься переразливий свист. Чотири локотиви рушають з місця. Дуже поволі, але за те з тим більшою кількістю пари й лиму. З повільного обороту колес переходять на більшу швидкість. Ураз з ними рухається з місця товпа людей, нагромаджена по обох боках. Усе, що мало ноги, коні, вози, летить враз з чотирьма локотивами здовж шляху і на протязі перших кількох хвилин дотримує їм кроку. Але швидкість машин зростає; пішеходи полишаються ззаду, тільки кількох бігунів тяжко сапаючи б'жуть ще якийсь час. Тепер уже полишаються возові, а тільки ще кінні можуть слідкувати. Слова заохоти й крики розносяться здовж шляху, начеб товпа хотіла залізні машини так заохочувати, як заохочується коні до бігу.

Небаром приходить перша дивна новинка. Локотива „Perseverance", яка досі випереджувала всі інші, перша перестала їхати. Якесь машинове недомогання у неї і хоч видає багато пари й диму та скажено шинить, проте полишається на шляху й випадає з конкурсу, викликаючи незадоволення у всіх тих, що об неї закладалися. Те саме діється з локотивою „Sans Pareil". Ідуть тільки дві машини „Novelty" і „Rocket". Далекі попереду „Novelty" зі швидкістю, якої не бачило досі людське око у возів (стверджено пізніше 28 англійських миль). Усі певні, що вона переможе. Крик і захоплення велике. Але що це сталося? Нагло „Novelty" звільнює свою швидкість, це бачить кожний. Якесь недомогання, котра ослаблює її сили й швидкість. Вже добігає „Rocket". Що до швидкості, то „Rocket" поза „Novelty" (пізніше стверджено у неї 22 англійські миль), але зате їде певно, не затримується, без недомогань і без пере-

Сьогодні нема на світі культурного краю, в якому залізнична лінія не перетинала б зелених піл та левад і де по лісах не розлягався б свист парової льокомотиви.

Розвиток залізниць на протязі сто. років їхнього життя показують такі таблиці:

А) В Європі було кілометрів залізничних ліній:

Рік	Франція	Англія	Німеччина	Австр. Угор.	Росія	Інші	Разом
1835	176	471	6	—	—	20	673
1855	5535	13411	8352	2145	1048	3694	34185
1875	21547	26803	28087	16360	19584	29613	142494
1895	40230	34058	46413	30880	37717	80123	251421
1905	46466	36477	56477	39918	54974	75111	309393
1920	53561	39262	58148		65780	163096	379847

Б) На всій землі було кілометрів залізничних ліній:

Рік	Європа	Америка	Азія	Африка	Австрал.	Разом
1835	673	1282	—	—	—	1955
1855	34185	32417	350	144	38	67134
1875	142494	134096	11332	2576	5738	296238
1895	251421	370321	43375	13147	22349	700613
1905	309393	460196	81421	26616	28069	905695
1920	379847	611722	119185	51881	38071	1200706

Нинішніми залізницями можна б опоясати землю в рівниці більше як 30 разів.

Перші залізничні лінії будовано — так сказати б — навмання; це зрозуміла річ, бо люде не мали ще ніякої практики в цьому ділі. Так само кожна нову лінію будовано на інший спосіб. Одначе згодом став вироблятися досвід на цьому полі; сьогодні залізничні інженіри вчать багато років на політехніках, де користають із практики своїх попередників. Таким робом дійшло до того високого розвитку залізниць, який дає подорожнім усяку вигоду та безпеку в часі їзди. Сьогодні весь залізничний рух є в руках державних органів і нормується законними приписами. Ось так до будови кожного нового шляху треба окремого дозволу на основі плянів, а як лінія вже готова, то рух може на ній зачатися аж тоді, коли державна ком.сія визнає її правильною.

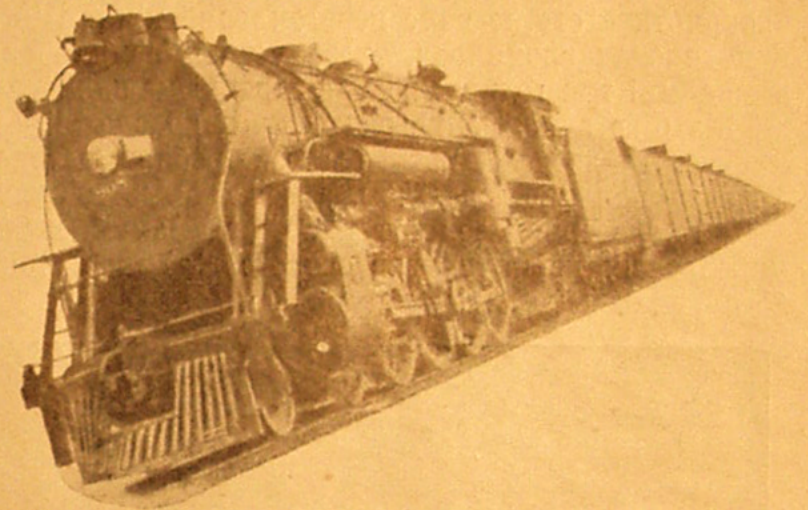
Так само кожна льокомотива й кожний вагон мусять бути збудовані згідно з законними вимогами. Це все необхідне і річ першої ваги при залізничному рухові. Уявім собі лише, як виглядала би наша їзда по залізницях, якби потяги могли собі їздити, коли котрий захоче і ставати, де їм забажається — як на звичайній дорозі. А скільки нещастя було би, якби кожна залізнична лінія не була добре випробована й не було певности, що вона витримає тягар льокомотиви і всіх вагонів. Кожну залізничну лінію перше докладно витичують. Інженіри вбивають у землю палики там, куди вона має проходити. Вона повинна властиво вся йти по рівнині, бо великі спади та підношення шляху для руху дуже невигідні. Лінію вільно підносити тільки дуже незначно, а саме не більше, як по 10 метрів на кожний кілометр дороги. Більші спади до 25 м на км. дозволені лише при окремих гірських залізницях.

Через те інженіри мають завдання, усунути долини та горбки, що стають на перепоні шляхові: заглиблення засипують землею, а горбки розкопують. Та це не завжди так легко вдається; часто — особливо в горах — треба пробиватися крізь гори, отже прокопувати діру, що зветься *тунелем*. На ви-

соку гору треба видрапуватися поволі, крученою дорогою, яку звать серпентиною. Такі роботи дуже трудні і коштовні, тому виконують їх тільки тоді, коли не вдається оминати перешкоду й пустити лінію куди инде.

Найінтересніші бувають гірські залізниці. Всеж таки належить тут згадати про це, що в біжучому році минає 75 літ від хвилі віддання до публичного ужитку славної залізниці, що веде з Відня до Трієсту через гору Земерінг в Австрії. Є це один з найкращих гірських шляхів у світі, побудований з великим накладом гроша й труду. Залізничний шлях веться поміж гори, щоби видрапатися на висоту 881 метрів і проходить крізь 15 тунелів, загальної довжини поверх 4 км., з того один до пів км. Пізніше побудовано лінію через гору Бренер, теж в Альпах, а 1882 р. відкрито лінію через гору Готгарда, що має один тунель довжини 15 км. Врешті найдовший в Європі тунель є Сімплонський, довжини до 20 км., збудований у рр. 1896—1906.

В Галичині найславніша гірська лінія йде зі Станиславова до Вороньки, відкрита 1894 р.; вона

Сто літ пізніше: тяжка новітня льокомотива.

веде від Делятина долиною ріки Пруту, на якому побудовано кілька чудових мостів, через Карпати пробивається вона кількома тунелями.

Залізничні мости належать до найкращих творів інженірської штуки. Сьогодні будують різні мости: кам'яні, напр. над Прутом коло Яремча або понад ріку Альбулю в Альпах чи коло Круменав; залізні, ось як в Америці, через Ніягару або в Шкотії понад ріку Фірс оф Форс, що має два найбільші на землі луки — довжини по 521 метрів або надзвичайно штудерної будови міст у Канаді, збудований на мілкому піскові. Врешті бувають ще деревляні мости. В нас думають, що такі мости можуть бути тільки тимчасові, одначе в Америці, де за дерево дуже легко, будують дуже кріпкі деревляні мости; ось так через велике Солоне Озеро довжини 31 км. Останніми роками зачали будувати мости також із залізобетону. Найдовший і найвищий сьогодні цього роду міст є на залізниці між Хуром та Арозоу в Альпах.

А що буде за нових 100 літ, або хочби за нових 75 літ? Найближча будучність дуже цікава. Бо вже сьогодні бачимо, що тягаровий рух на коротких віддальх переймили тягарові автомобілі, а особовий рух на далеку віддаль виконують у щораз більших розмірах літаки і повітряні кораблі (цепеліни).

Стаття зложена на основі вигляду д-ра М. Чайковського й джерел, які появилися з приводу ювілею льокомотиви.

підчас коли його служачий негр Адам зі стогоном вносив до вагону біля двох сотнарів задрукованого паперу. Тоді сказав собі малий продавець часописів з Сегіно, що цей панок мусить бути напевно якийсь дивак. Всеж таки оплатиться вести далі інтерес з цим паном. Отже поскочив хлопчина до стаційного будинку, наладував знову свій візок старим друкованим дрантям і часописами. Дійсно, його сподівання здійснилися, багатий доляровий гість знову до нього зголосився. Ця дивна подія повторилася ще чотирі рази і чотирі рази доставав хлопчина по 100 доларів. Стількиж разів прів негр Адам і лаяв свого пана. Стільки разів сміялися голосно подорожні і називали свого товариша дороги божевільним їдуном паперу.

Відділ вагону, в якому сидів дивак, виповнився у міжчасі матеріялом до читання до того ступня, що не було ніодного вільного місця до сидження. Тому поїдач паперу й його чорний слуга мусіли стояти, коли після трьохгодинного постою потяг пустився далі в дорогу до Бей-Сіті, в напрямі Юронського озера. В часі дальшої дороги наш багач відчинив усі вікна свого відділу й почав крізь них викидати увесь задрукований папір, закуплений в Сегіно за 500 доларів, доки відділ не був знову порожній.

В Бей-Сіті вже були на залізничій стації три лікарі з кріпкими послугачами шпитальними, щоби займитися загадочним подорожним, котрого родичі послали до державного заведення для божевільних. На ділі, поїдач паперу з Сегіно був багатий божевільний, який міг дозволити собі на таку дорогу забавку. Тепер одначе заведення у Бей-Сіті мало його вилікувати з хвороби марнотравства, що довгий час його опанувала.

Але що сталося з нашим малим продавцем часописів, котрий при цій комедії заробив на чисто

яких 300 доларів? Хлопчина мусів стати перед судом, бо родичі набоа (індійське, слово, що означає багача) виступили зі судовою скаргою й домагалися розв'язання всіх його умов купна тому, що він як купуюча сторона не був у повному посіданні своїх змислів. Суддя в стейті Мічіген прихилився би до цього внеску, одначе під умовою повного звороту закупленого товару враз з заплатою відповідного відшкодування. Цього домагання не можна вже було виконати. Зарібок остав зарібок і малий продавець часописів полишив судовий будинок у почуттю радості та одночасно залишив своє безнадійне становище на двірці в Сегіно, щоби відтепер при допомозі так легко добутого гроша приступити до здійснення бажання, яке віддавна жило в його душі.

Пішов на науку до одного хеміка, вивчив до того у вечірних годинах, як належить орудувати телеграфічним апаратом, і так гарячо — при незвичайній пильності — змагав до своєї цілі, що маючи щойно 20 літ вже добув собі славу винахідчика. А імя його загально нам усім відоме: Тома Алва Едісон!

Казкою видається ціла та подія, але її стереджує сам герой цієї події. А тепер можемо електрично поспитати, кому світ завдячує фенограф, мікрофон, електричну грушку, кіновий фільм і тисячі інших добродійств: чи ушкодженій локомотиві, чи проворному малому газетному хлопчині, чи може божевільному, який при своєму духовому вбожестві допоміг вибранцеві долі багатством своєї кинеші? Дивна таємнича виміна божих дарів! Та хто досяжить зарядження Провінція, котре оповиває усе земське своєю чудодійною силою? Хлопчина — продавець газет з Сегіно числять сьогодні 82 роки життя!

Переклад з німецького.

БОЄВІ ДИМИ І ЗАПАЛЬНІ МАТЕРІЯЛИ.

Написав Ю. КРОХМАЛЮК.

Боеві дими*), інакше *димні заслони* або *облаки* витворюються в цілі охорони власних військ перед помічуванням ворога, або в цілі зменшення спромоги взаємного порозуміння ворожих одиниць; усякі пересування військ, допровадження амуніції і харчу до перших ліній, саперські будови, підмінування і тактичні рухи відбуваються під охороною густого валу диму чорного, білого або сірого. До деяких особливих цілей уживають барвистих димів.

Під оглядом тактичного ділання можна поділити димові заслони на нешкідливі і отруйні. Витворюємо їх на два лади: 1. спалюючи органічні сполуки, які дають багато диму; 2. мішаючи хемічні тіла, які під впливом водяної пари повітря дають рід густої, білої мраки (кондензація).

Залежно від матеріялів, боевий дим складається з дрібненьких частинок спалених хемічних сполук, або краплинок води о промірі $1/1000$ — $1/10,000,000$ см. Такі дрібненькі частинки удержу-

ються годинами у повітрі, але велику роль грає тут величина частинок диму і атмосферичні чинники, як вітер, погода, температура та вогкість повітря.

Хемічні сполуки спалюємо при допомозі відповідного пальника в т. зв. „свічках“. Запалена мішанина горить уже сама від себе, виділяючи великанські маси диму.

Найчастіше уживаним тілом є *нафталіна*, якою користуємося як охороною проти молів. Спорошковану нафталіну мішається з потасовим хлораном і амонієвими солями в різних відношеннях. Сама нафталіна запалена дає чорний дим. Відповідно кільки амонієвих солей додано до мішанини, одержуємо дим темний, сірий і цілком білий. Сам потасовий хлоран має на цілі виділювання кисня, потрібного до спалення нафталіни.

Важною димотворчою мішаниною є т. зв. *мішанина Бергера*. Складається вона з 25 частей цинкового пилку, 50 ч. чотирохлораку угля (CCl_4), 20 ч. окису цинку (ZnO) і 5 ч. крем'яної землі, що має за завдання поглитувати чотирохлорак угля в плиннім стані. Мішанину Бергера спалюємо теж в димових свічках, при чім заходить едуюча хемічна реакція, яка дає саджу і з водною парою повітря творить білу мраку.

*) Диви „Життя і Знання“, р.ж 1929 ч. 1 (25) за жовтень і 2 (26) за листопад. А саме статті: „Історія хемічного оружжя“ і „Боеві гази й отруї“.

Хемічно витворюємо дими випускаючи у повітря наступні гази або розпилені течі:

1. $\text{NH}_3 + \text{HCl}$: оба ці гази випущені із сталевих фляшок у повітря лучаться разом і дають сильний білий облак із дрібно розпиленого сальмяку.

2. *Тетрахлорак цини* (SnCl_4), теч без краски, димить у вогні повітрі. Її уживаємо до наповнювання димних гранатів.

3. *Тетрахлорак крему* (SiCl_4) і титану (TiCl_4) уживає артилерія.

4. *Триокис сірки* і *амоняк* творять білий дим.

5. Сам *триокис сірки* SO_3 громадить коло себе дрібненькі краплинки води, яку стягає з повітря. Вогне повітря відіграє отже важну роллю при повстанню димних облаків.

Це булиб димні заслони, які або в цілком нешкідливі або ділають ледви помітно на організм людини.

Важніші є отруйні дими: ці знову діляться на дві групи. Перша, це дими, частинки котрих з природи є уже отруйні. Головним представником є: *білий фосфор*.

Фосфор знаходиться у двох головних відмінах, які даються легко перепроводити одна в другу, а саме: фосфор білий і червоний. Фосфор червоний є незапальний і нешкідливий; його уживається до виробу сірників. Білий фосфор є сильною отруєю, на повітрі легко запалюється і для того держиться його під водою. Якби не те, він поволі получився би з киснем і витворив троючий п'ятиокис фосфора або навіть сам запалився би. П'ятиокис фосфору P_2O_5 стягає рівнож пару з повітря і для того сильно димить. Білим фосфором наповнюють гарматні стрільна, які по вибуху розкидають його на усі сторони. Він безпосередно запалюється та витворює густу, білу, незвичайно трійливу хмару диму. Краще викидати його з метачів Лівенса. Запалена крапля фосфору викликає рани, що їх дуже тяжко вилічити. Крім цього фосфор запалює усе довкруги себе.

До отруйних димів можна зачислити ще *стерити*, *адансит* і *хлороацетофенон*, вичислені між боевими подразнюючими газами та їх мішанини з димами.

Друга група це нешкідливі дими, до яких додається певну скількість боевих газів.

Досліджено, що боевий газ випущений разом з димом не розходитья так швидко, якби був сам ужитий; тактика хемічної війни наказує випускати часом гази лише разом із нешкідливим димом. Вогонь, який переконався, що дим нічого не шкодить, скидає охоронні маски та паде жертвою наступаючої філі боевого газу. Це змушує знову відділи стало держати наложені маски, що зменшує боездатність на 30%.

Дими мають ще цю прикмету, що частинно переходять через протигазову маску. Дотепер не вдалося знайти доброї охорони проти них і для того

в будучій війні боеві дими матимуть багато більше значіння.

Дим білий чи чорний в здалека помітний своєю красою. У випадку, як димна хмара служить яко охорона власних військ, вогонь догадується, що поза цю заслоною щось д'ється і зосереджує на задимлене місце гарматній вогонь.

Щоби і цю недочаху усунути працюють сьогодні над витворюванням димів, які малиб краску похожу на краску оточення. І так зелений дим належить уживати на тлі ліса, червоний і жовтий на тлі ліса в осени, синій на тлі гір і т. п. Завдання, що має на цілі фарбування боевих димів важке і висліди лабораторійних праць хеміків ще не в покінчені. Дотепер відомо, що дими даються закрашувати лише доволі дорогими органічними красками. І так щоб одержати: жовтий дим додається хризоїдини і авраміну, синій — індиго, червоний — індуліни, зелений — індиго і жовтого авраміну.

Дуже часто заходить також потреба підпалити невидні предмети, як: будівлі, мости, ліси, стирти збіжжя, а навіть незжате збіжжя на полі. До цієї цілі служать *запальні матеріали*, які уміщується переважно в гарматних стрільнах.

Білий фосфор, розпущений в двосірчаку угля є дуже добрим запальним тілом. Лучиться сильно з киснем, сам горить білим ярким полум'ям і запалює незвичайно легко такі предмети, як деревляні будівлі, траву, збіжжя і нафтові перетвори. Вогонь дуже важко погасити.

Крім білого фосфору уживається до наповнювання запальних гранатів слідуєчих мішанин: 1. нітроцелюльоза і терпентина; 2. хлоран потасовий KCl_3O і парафіна; 3. нафта, сірковий квас H_2SO_4 і надманганієм потасовий KMnO_4 . Усі ці тіла запалюються від звичайної полумінні.

За те т. зв. *терміти* потребують особливих запалів у формі порошку металічної магнезії Mg або магнезіової стяжки. Терміт це мішанина, що складається з 75% окису заліза Fe_2O_3 і 25 проц. алюмінієвого порошку. При запаленню терміту витворюється температура близька до 3000°C . Терміти топлять метали та запалюють навіть вогне дерево. Огонь треба гасити піском.

Предмети вогні, або такі, що стоять під водою, не можна запалити вище наведеними матеріалами. Тут уживається металічного соду Na або потасу K , які з водою самі запалюються та викликають запалення вогких предметів. Звичайно домішується його до інших запальних тіл. При ташенню вогню водою запалюється потас чи сод, і вогонь підноситься наново. Такі предмети гаситься найкраще піском. Нафта, бензина і смола це звичайні загально відомі запальні тіла.

Тут належать ще ракети наповнені запальними мішанинами та інші методи запалювання, які не можуть увійти в вузькі рамки нашого огляду хемічних боевих тіл.

З цим числом розсилаємо чеки, щоби Шановні Читачі могли ними переслати „дар Просвіті“ з приводу річниці її народин. При цій нагоді звертаємося з зазивом, не тільки присилати дар від себе, але й зайнятися збіркою дару між родичами й знайомими. Коли всі доложимо старань і виявимо добру волю, висота дару буде відповідати й нашим потребам та нашій гідности. Імена Тих Шановних передплатників і збірщиків, що надішлють дар нашими чеками, оголосимо в нашому журналі.

З М І Є В Е Д Е Р Е В О.

За Г. ВАГНЕРОМ переказав М. ЧЕРКАВСЬКИЙ. (†)

Ліси теплих країв повні ріжного рода у нас невиданих ростей. Там можна подибати дерево, на якому росте кава, помаранча, цитрина, фіга, та ріжні інші овочі. В густому листі блищить чудесне пірря райської птиці та папуг, а з квітки на квітку перелітають величезні небесно-блакитні метелики й повзають золотисті, ніби брилянтові жучки. Але всі ці дива природи так само трудно здобути, як у казці який небудь зачарований скарб. Часто треба перемогти дуже великі труднощі, щоб дістати бажане. В казках, звичайно, скарб сторожить лютий змій, який нібито лежить перед золотим двірцем або будь якою кришталевою печерою, де той скарб є схований і своїми страшними кіхтями, вюнким хвостом лякає кожного, хто тільки наблизиться до нього. А тут замість казкового змія ці скарби часто захищає очерет, який зветься змієвим деревом. Змієве дерево росте по густих лісах: виростає воно з невеличкого, як ягода, зернятка і зпочатку буває маленькою ніжною ростиною, такою тоненькою, що буває, трудно її й помітити. Але потім це маленя витя-

гається, випростовується й виростає все вище й вище. В той-же час це дерево випускає багато віток найбільше коло свого відземка.

Міць і гнучкість стебла того очерету знає

Праліс на острові Джава (Ява). З переду видно молоді корчки змієвого дерева, яке тамешні називають „ротанг“. Молоді ростинок дуже нагадують нам наші звичайні папороти, тільки значно більші. З середини корчика пірнатого листя виростає швидко довге тонке било, яке повзаючи по землі, шукає великих, сильних дерев, а подибавши їх пнеться по них все вище і вище в гору. Такі молоденькі бильця пнуться власне по пнях тих дерев, які бачимо на образку ззаду. З самого заду бачимо на образку цілий ліс змієвих дерев, в ріжному віці.

На цьому образку бачимо як довгі бильця змієвого дерева з подальшого місця, може навіть з верхка якої дуже високої пальми, приповзли до високого дерева й оплели його своїми густими сплетами вкриваючи його густо своїм пірнатим листям.

кожна дитина. З нього виплітають крісла, для чого його розколюють на плетінки. З тих вузьких стяжковатих плетінок можна виробляти ріжні гарні й дуже міцні речі.

Змієве дерево буває дуже високе. Перегнавши своїм ростом всі інші дерева, які його оточують, воно ще й тоді не перестає рости. В тих краях, де буває змієве дерево, зіми не має і ніщо не перешкаджає йому рости все вище й вище. Воно доходить до 100 метрів висоти, а не буває товстіше за палець. Само собою, що таке високе й тонке дерево стояти само без підтримки не може і через те воно спирається на сусідні дерева; його віття повзе по шляхах і кущаках. Інші повійні ростинок переплітаються з ними і роблять таку густу сітку, через яку годі продертися та якої ніде нема в наших лісах.

дуже приманчиво. Та після довгих переговорів переконалися, що „ненька Свеа“ себто: Швеція не оставить своїх дітей на поталу. Завдяки Шведкам у батьківщині нашлася праця та хліб у давній батьківщині. Тепер треба було лише дістати дозвіл від радянської влади на виїзд у Швецію. Вкінці одержали і цей дозвіл і все населення Гамальсвенскбі — около 900 людей — кинуло до-теперішню батьківщину.

З клунками та вузликами в руках, жінки в хустках, найбільше з них босі, чимало їх із малими дітьми на руках всіли на два кораблі та поплили у Херсон. Там пересілися на турецький корабель і відїхали у Констанцу. При співі шведської народної пісні „Хочу жити й умирати на півночі“ перемандрували довгу мандрівку по Європі. Та ще й тепер не всім судилося побачити рідний край. Пятнадцятьлітня Марія Крістіендотер Аннас, яку на корабель мусіли винести на ношах, померла за кілька хвиль і її на другий день похоронили ще в старій батьківщині. Один юнак, хорий на чухотку, помер першого дня після того, як приїхав до Швеції. Цілу дорогу не давав він пізнати по собі, як дуже його мучила недуга, щоби по дорозі не віддали його до шпиталю. Хотів, щоби його похоронили у північній батьківщині.

Коли кольоністи приїхали до Трелеборга, зібралися мовчки на чердаку корабля та співали набожні пісні. Потім один кольоніст в імени всіх присягнув, що всі вони старатимуться бути добрими горожанами нової батьківщини.

Та тепер зачалися головні труднощі. Треба ще рішити питання: де на будуче кольоністи житимуть? Як вистаратися для них працю? Як учити дітей, що виховувалися зовсім інакше? Около триста кольоністів, дістало працю на жнивях. Та і це не було легко, бо хотіли, щоби всі кольоністи були разом. Найважніше було здоровим і здібним

Переселенці вандрують.

до праці людям дати негайно відповідну роботу. Їм предклали заняття театри-ревїї, розривкові льокалі, концертіві підприємства, а саме виступати в співочім і балалайковім хорі кольонїї, та кольоністи не хотіли так працювати на хліб. Щоби їх не оставити зовсім без праці уладили в Ен-кепінгу шевські, кравецькі, столярські й інші курси. Вчитимуть їх також руханки та спорту, бо на Україні того вони не бачили зовсім.

Годиться тут зазначити, що ці шведські се-

лянки з України за ніщо в світі не хотіли надягти на себе одягу з короткими рукавами. Ще заки кольоністи приїхали у Швецію, земляки приладили їм сотки одягів, із практичних причин з короткими рукавами. І треба було дошивати до одягів довгі рукави. А що нераз не вистало такої самої матерії, то рукави пришивали з інакшої. Це не дуже то гарно, але Шведки були щасливі, що з дов-

Перший обід на Батьківщині.

гими рукавами не виглядатимуть „по світовому“.

Тепер багато вчителів іспитує діти. Освіта дітей не висока. І тут треба багато праці, терпеливості, бо Гамальсвенскбські діти не знають, що це таке дисципліна та точність. Та вчителі приготувлять дітей так, що небаром мотимуть учитися в шведській школі.

Шведи видержливий та енергічний нарід. Вони не тратять надії та вірять, що не заведуть надій батьківщини, яка рішилася прийняти їх. Всеж таки треба буде більше літ, заки невеличка кольонія з Гамальсвенскбі справді зростеться із своєю прадідною батьківщиною Швецією.

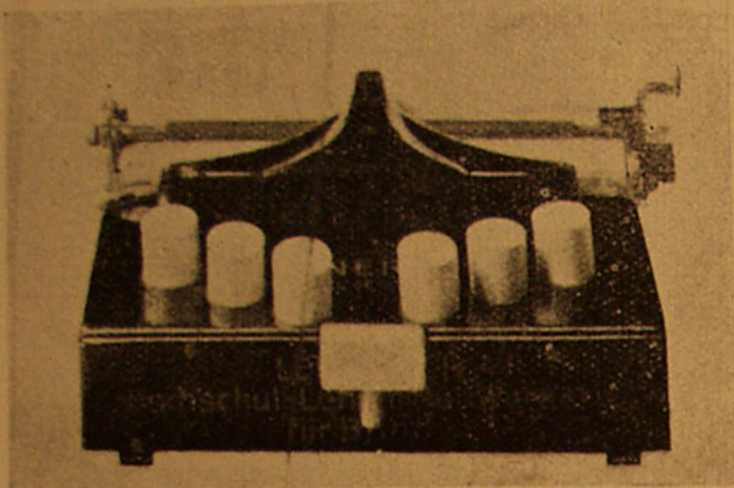
Переклав з німецького М. Л.

В С Я Ч И Н А.

НОВА МАШИНА ДО ПИСАННЯ ДЛЯ СЛІПХ.

В Ляйпцігу існує „Німецька осередна бібліотека для сліпих“, а до неї придано ще робітню наукових приборів високшкільних для сліпих. Бібліотекарка названої установи Тоні Малер (Mahler) дала почин до створення нової машини до писання для сліпих, яку її збудовано під її доглядом. Нова машина, котру бачимо на нашому образку, називається „Мінерва“. Письмо сліпих розпоряджає шістьма знаками. Для них має машина шість клявішів і один для означування віддалі між знаками. Величина машини дуже відповідна; виносить у розмірах 12 × 15 × 5 см. Важить усього три фунти.

Щоби що разу не змінити паперу, уміщений осібний звій паперу, довгий на 1 м., а широкий на 14 см. Два малі вальці пересувають папір й управляють як найточніше віддалення стрічок. Звій паперу що 25 см. подіrkований (перфорований), щоби

таким робом можна користуватися й малими аркушами. У маленькому футералі можна машину легко переносити. Вона віддасть велику прислугу сліпим, у деяких званнях, як сліпим студентам, учням, стенографам тощо. Ціна машини враз з футералом виносить 20 нім. марок.

ЩО ЗАБИРАЄ З СОБОЮ НА ТОЙ СВІТ НАЧАЛЬНИК МУРИНСЬКОГО ПЛЕМЕНИ?

Наша картина подає на якусь сміховинку. Це могила визначного начальника муринського племені, котрого дуже цінили його земляки і також ще після смерті заховали пам'ять про нього тепло у своїому серці. Подорожуючи по Камеруні (сер. Африка) можна часто стрінути такі дивачні могили. Звичайно віддалені вони від оселі 200—300 м. Щоби політник не відчував недостачі того, що мав тут на землі, несуть за ним в похоронньому поході: одяг, новітнє домашнє й кухоннє приладдя, то-

що й уставляють це все на могилі. Дивним дивом, хоч зовсім не захоронені ці предмети, проте ніхто їх не порушує ні не забирає. Це багато значить, коли так говоримо про Муринів, які усім цікавляться, навіть кусниками скла, пустими пушками від консерв і т. и. Все те має для них високу господарську вартість.

Наша картина взята з місцевості племені Бакосі, на 5 днів ходу від побережжя. Племя кульміння для деяких європейських предметів вивозу. Розуміється, на це можуть собі дозволити тільки начальники й багатші.

—o—

ВОЛОДАР РОСТИСЛАВИЧ.

ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ З XI. ВІКУ.

Написав В. БІРЧАК.

Внаслідку непорозуміння між князями українські землі ставали місцем воєнної боротьби не тільки між ними самими, але й предметом нападу чужих сусідських князів. Надто скоїлася така подія, що волинський князь Давид Ігоревич зараз після зїзду князів у Любечі, на якому вони цілували хрест згоди, осліпив теребовельського князя Василька. Цей останній найшов захист у свого брата перемиського князя Володаря, якому служив своїм досвідом і розумною радою.

Хвиля неспокою, що вийшла з Київa, докотилася аж до Перемишля. Угорський король Коломан напав на перемиську землю. Зі своїми відділками перейшов Карпати, огнем і мечем став нищити нещасну землю і дійшов слівце аж до самих воріт stolичного города.

Деякою розрадою у цих тяжких часах стало

те, що між розєднаними князями прийшло до порозуміння. Правда, до порозуміння привів удар, що вдарив Давида Ігоревича. Дотеперішні його союзники прогнали його з Володимира. Він мусів скитатися, вкінці зголосив Володареві готовість стати йому в допомогу проти Коломана, ведучи із собою дружину, яка вірна своєму князеві пішла добровільно з ним на скитальче життя. У Перемишлі прийнято Давида Ігоревича. Навіть Василько простив злочин, поповнений на його особі. Щоби показати свою вірність Володареві їде Давид Ігоревич у степ до Половців, аби їх прислати до помочі Володареві проти Коломана. На день перед битвою прийшли Половці з ханом Бояком і зголосилися у Володаря.

З помічними відділками прийшов також Лука Комнен, син грецького царя. Він думає подружитися з княжною Анною, донькою Володаря. Та за-

раз в перших днях походу попався вполон, з якого скінці вдалося йому утекти.

Князь Володар склав сміливий план нападу на Коломана й ознайомлює з тим планом своїх вояків і союзників.

(Докінчення).

Тоді ззаду бе його Алтунаша та ще й Давид Ігоревич, що буде з Алтунашою. І я ударю з боків! І на юзу не багацько зискав король! Та я думаю, що король угорський не дурний та й розумні люди біля нього. Вони спізнають скоро, що зачіпка Половців із переду і зачіпка ззаду це маловажні річи, що мають викликати замішання й безладдя в їх рядах, але що головний наступ чекає їх з боків, від ліса й сюди звернуть вони усю свою силу. Значить: на мене вдарять вони всею силою. На це я готовий і бажання одно тільки в мене: зіпхати їх у воду.

Половецькому ханові засвітилися очі.

— Оце буде красно! Красні цінности поставив ти, княже, на терези, щоб зрівноважити й переважити силу Угрів. Знання околиці, певність побіди, що тягне ворогів в нещастя, і гарні задуми. Княже, я вивяжуся з завдання, яке ти вкладаєш на мене, але корона угорського короля буде моя, коли дістану її в свої руки!

— Буде твоя! І дві корони бери собі, коли збудеш! Але відки ти, хане, знаєш, що угорський король везе й корону зі собою?

— Коли він іде певний, що здобуде Перемишль і коли з Перемишля думає слати в Київ сватів, він корону везе із собою!.. — відповів хан Боняк.

— І ти, брате, носив би ту корону? — спитав хан Алтунаша, що тут був та мовчав увесь час. — Ти її носив би? — і споглянув на молодшого від себе хана Боняка поглядом повним здивування.

— А що думаєш, не буде до лиця? — питав живо хан Боняк.

— Певно, що не буде. Степ наш батько — і як тут по степу їздити в короні? — Хіба бери дітям на забавку, або продати Готам, от за неї булиб золоті!

— Добре, переконав ти мене, вже не буду її носити. Не ходити обдертому в короні. Добре, купи, я вже продаю, а ти продаш її Готам.

— Як вже будеш мати її у руці, тоді й куплю! — відповів повільно Алтунаша.

— Кленуся всіми богами, що буду її мати! — горячився хан Боняк. — Ти ще не знаєш, брате, князя Володаря, як знаю його добре. Коли він нас покликав, то й покликав він на щось. Це, брате, не Подовчанин, як ось ми, що кожного дня сидить деінде, кожного дня думає иншу думку. Це осілий чоловік! Коли вже щось задумає, то довго думає й основно, та видумає добре. Князь Володар — кажу — передумає уже все точно й докладно, а коли передумає, ми напевно розібемо Угрів, а розібемо Угрів, то й моя напевно вже корона! Ну, заложімся хоч о пару коней, а певно, що програєш ти.

— Заложімся! — відповів Алтунаша. — А певно виграю я — не ти.

— Чомуж такий ти певний?

— Я певний, що ти, Червона Шапочко, як побачиш красні коні в Угрів — а коні у них красні — ти кинешся на коні, і коні станеш вибирати, не золото, не корону королівську. А наші Половці теж кинуться на коні.

— А як коней будуть мати вже досить? — спитав живо хан Боняк.

— То кинуться на упряж, а потім на зброю, а потім на одягу, а корону заберуть Володареві, бож вони мудріші.

Хан Боняк розсміявся і розвернув руками.

— Трясьця твоїй матері! Твоя правда, брате, і я вже не закладаюся. Княже, коні у них гарні? А зброя яка в них? А коні?

— Усе в них добре, нове, буде чим веселитися! — відповів князь Володар. — Одного я боюся, хане, щоб твої Половці, розбивши Угрів на задах, не думали, що битві вже кінець, та не позлазили з коней грабити, бо бачив я й таке. В часі битви позлазили ті, що віднесли вже побіду, з коней і нуж грабити. Побитіж зібралися ще раз і розбили в порох обвантажених добичю!

— Буде зле, коли й твої, княже, позлазять з коней грабити, коли битві не буде ще кінця! — відтяв хан, що чувся ображений.

— Своїх я наказав і добре в руці буду тримати!

— І своїх зумію я утримати! Але корона угорського короля таки буде моя, бо впаду я на зад, на обози.

— І дві собі бери, як битві вже буде кінець! — відповів, усміхаючися, князь.

XXI.

Хотів Боняк подивитися, де буде він стояти рано і відки ударить він на зади Угрів, отже поїхали в ліс. Їхали від дороги яких п'ятьсот кроків узгір'ям, як князь завернув у молодий, дубовий ліс. Густий, іще нечищений, де дерево з деревом боролося за місце, а кожне пнялося вгору, до сонця. Між молодими дубчакми росла подекуди ліщина й дика рожка і глід і свидина і инші деревята. Подекуди була така гуща, що на землі й не росла трава, бо сонце ніколи й не висідало сюди свого животного проміння. Коні ледво продиралися, а їздці похилили голови до кінських ший, щоб не зачепити за галуззя. Коні форкали, якби вітрили дикого звіра і не хотіли далі йти.

— Злізьмо й цей кавальчик підемо уже пішки! — промовив князь. Далі їхати вже годі!

Продерлися вони ще добрий кусень між гущавиною, аж вийшли на малу поляну, окружену гущавиною; над собою бачили клаптик синього неба.

— Ось тут твоє місце, хане. Ось сюди заведуть тебе вночі.

Хан розглянувся довкруги.

— Поляна маленька, як долоня, як я поміщуся ось тут зі своїми? Як я заїду сюди, як — бачиш, княже, сам, — коні не хотіли йти?

— В сусідстві ще друга є така сама! — відповів князь. — Вона поправді як долоня і чорт тебе не знайде, а не то — побіди певний Угрин!

Продерлися вони ще далі між молодими дубчакми і вийшли на край ліса над яр, який зробила вода в часі злив. Нині яр сухий, зарослий травою. Ні дороги, якою мали йти Угри, ні самої долини не можна було відси бачити.

— Оце твоя дорога до нападу, хане! — говорив князь, показуючи рукою вниз. — Коли дістанеш знак, оцим яром поїдеш вниз і виїдеш на сам шлях, на Угрів.

— Ходім! — промовив хан. — Безпечніше їдемо шляхом, який ми вже бачили.

— Ходім! — промовив князь і йшли вниз.

Зближався вечір. Між горами вже давно не було видно сонця, сутінь ночі зближалася, тиша стелилася над лісом, птахи сідали вже до сну й не було чути вже їх співу. Князь із ханом Боняком та іншими, що були з ним, продерлися крізь новий, густий дубовий лісок і вже зближалися до шляху, як глип, а з ліса, недалеко від них вийшли якісь два селяне в білих гунях із великими кошами на плечах. Князь, що все любив спостерігати, звернув на них увагу. Непевний час і хто зна, хто тепер може волочитися лісами близько постою військ?! Звернули й інші з оточення князя на них увагу — як і селяне побачили князя і його оточення і пристанули, а далі підняли капелюхи вгору і щось кричать. Ні князь, ні інші не чули, що вони кричать, а ті в одно кричать, вимахують капелюхами і бігом до князя.

— Хто це? — питає князь сам себе.

— Певно якісь втікачі! Їх повно тепер по лісах! — промовив теребовельський воєвода Кужіль. Приложив руку до чола над очі і як не крикне:

— Таж це царенко Лука! Його хід, його голос!

— Він, він! — промовив вже і князь. — Видно втік із неволі, перебрався в гуню!

— Слихом слухати, видом видати! — крикнув князь, коли ті були вже близько. Радий князь, та одночасно з тим огорнув його веселий сміх. І як було не сміятися!

— Ось син грецького імператора, — в грубій гуні галицького смерда, в широких портах, в содом'яному капелюсі, а на плечах кошик — з лицарською зброєю!

Скинув царенко кошик із лицарською зброєю майже у ніг князя, витається з князем і сам сміється щиро.

— Якжеж ти втік? — питає князь, оглядаючи царенка від стіп до голови і далі сміючися.

— Втік! А як тут діла? — питає царенко.

— Добре! — відповів князь. — Ось уже прийшли Половці і завтра буде бій. Ми саме оглядали, як нам змірити свої сили.

— І все, кажеш, добре, княже?

— Все добре! Горі ім'ємо серця! Отже кажи тепер, як ти втік? Давно ти вже втік?

— Позволь, княже, най перше сяду, бо вельми болять мене ноги. Сідай і ти! — промовив царенко до свого дружинника Василя. Сів, простягся на на траві, витягнувся й каже:

— Я втік від угорського короля.

— Ти був в угорського короля? — спитав живо князь.

— І був і не був! — відповів сміючися царенко. — Так самісінько, як це розказують у казці про ту дівчину, що йшла і їхала, що була боса й обута, принесла дари й не принесла їх. Ось так і я! І був у короля, бо був у його хаті і не був, бо не був!

— Якжеж це?

— Як зловили мене в полон, прийшов у-вечері якийсь старий Угрин і звіщав, що просить мене угорський король до себе. Хоче мати честь мене спізнати й зі мною говорити. Я не радий тій знайомості, та нічого не вдієш: у полоні. На коні, їдемо. Ніч зачиналася, ми вїхали в якесь село. Серединою села, попри доріжку, дзюркотів потік, в хатах ще світилося. Підїхали ми під якусь хату, де сторожа стояла. Зіскочили з коней і ввійшли у сіни. — Прошу почекати, звіщу короля! — промовив старий боярин, що нас вів та в двері. Я глип — а через сіни

відчинені другі двері. Я сів дружинника за рукав, через сіни і в ті двері! Ми попали в якийсь двір, а з нього через якісь ворота в огород, і огородом в поле. І далі, далі у поля.

— І через річку ми брили! — доповнив дружинник Василь.

— Так через річку і гора. Ми до гори, в корчі й до гори! Щойно вийшовши високо на гору — ми оглянулися. Чи за нами йшла погоня — не знаємо. Було тихо.

— Ха, ха, ха! — сміявся царенків дружинник Василь. — Уявляю собі таку сцену: старий Угрин вийшов від короля і каже в темні сіни: Великоможний царенку, прошу! — В сінях тихо! Він удруге повторяє ласкаве запрошення! Король чекає, кричить. — Ось тут були і вже нема їх! — оправдується старий добрий боярин. — А деж?! — кричить король. — Пропали під землею! Питають сторожів, ті не бачили. Погоня — та куди? Ха, ха, ха!...

— Погоні ми не бачили. Ми відсаїнували на горі й рішили, що їдемо по зорях на північ, щоб до рана бути в твоїм таборі, княже. Та аж тепер спізнав я, як це легко зблудити в горах, а ще вночі до того. Ми на гору, а з гори у діл і знов на гору і знов у діл і йшли і йшли і ранок вже настав і південь вже прийшов, а ми змучені, збиті блукаємо по горах! Аж під вечір стрінули ми людей, що втекли у дебри перед ворогами з усім своїм добром. Утінилися ми, що попали між людей, змучені, голодні, та питаємо, чи далеко ще до княжого війська, а ті сміючися, кажуть, що ми під угорською границею, а до княжих війсь їтиб верхами хоч два дні!

— Ось тут ми переспали й покріпилися і перебравися, кувивши ось цю одежу, бо вельми тяжко було йти в панцирі. Один із пастухів і взявся підвести нас далі. По двох днях дійшли до твого, княже, війська та вже угорська сила там стояла. Ми знов у гори і знов блукали і знов зійшли, де думали застати наших, та знов застали Угрів. Аж ось добукалися тепер. Завтра, кажеш, княже, бій. А де мої?

— В Перемишлі — відповів князь. — Як ти, царенку, попав з малою частиною своїх у полон, я решту післав у Перемишль.

Царенко встав з місця і просив князя:

— Позволь, щоби завтра й мої брали участь у бої. Я зараз їду в Перемишль по них!

— В оцій гуні, з кошиком? — спитав князь.

— Ясна річ, що переодягнуся. Меча не маю я одного й кованого щита, бо забрали мені Угри, та це знайдеться у моїх. Отже, коли дозволиш, княже, я зараз їду і завтра рано до бою проти Угриня.

Тимчасом підведено князеві і його дружинникам коні. І грецький царенко — сів на коня.

— Ти певно змучений? — спитав князь.

— Як завтра бій, хто нині може бути змучений?! — відповів царенко.

— Твоя правда! — відповів князь. — Я це тому кажу, бо не треба, щоб ти сам їхав у Перемишль по своїх, я пішлю по них.

— Позволь княже, щоб я поїхав сам.

— Твоя воля! — відповів князь.

XXII.

Княжна Анна вертала з товаришками з пригорода, від ранених, у княжий двір. Була змучена цілоденним трудом, але вийшла з подругами на ву-

лицю і обгорнув її тихий весняний вечір. Сонце щойно зайшло й на землі стелився холод, а за ним вогкість і запах вже розцвілих верб і черешень і трав і зіль. І було якось любо, що самі труди розширялися, щоби вдихнути як найбільше свіжого повітря. З високих заборол города розносилися пронизливі кличі сичів.

Княжна вийшла і огорнула її свіжість і нова сила. Ішла з двома подругами, що її відпроваджували. Весело розмовляючи, йдуть дівчата — як з тим хтось положив руку княжні на рамя. Оглянулася, це був він, у панцирі й шоломі, лівою рукою вів коня за собою, правою її стримав.

— Це ти? Відки ти? — мало не скрикнула.

— Я — відповів. — Щасливо втік із неволі, а тепер вернув у Перемишль по своїх. В пригороді чекають вже на мене, та я їхав іще в город, як ось почув твій голос.

— Як ти втік? — спитала рада та весела.

— Головою! — відповів.

— Головою? Перший раз чую, що головою можна втекти!

— Коли хто втікає самими ногами, то або й не важиться втекти, або його зловлять. Втікати головою ліпше, як ногами!

— Най буде вже й по твою, що ти втік головою, загалом добре, що ти втік. Тепер будеш вже в Перемишлі?

— Ні, в цій хвилі я вертаю зі своїми в бій.

Княжна мовчала.

— Ще довго це буде?

— Десь нині-завтра рішиться. Я знаю лиш одно, що завтра йдемо в бій.

Княжна мовчала. По добрій хвилі промовила:

— Щоб ти щасливо вийшов з нього! Щоби щасливо вийшов з нього батько і брат і всі наші щоб щасливо вийшли! Завтра, кажеш, це буде? Моли-тися буду всю ніч.

— Княжно, ми тебе вели, щоб ти не йшла сама, та йде вже царенко і ми вертаємо додому — промовили подруги. — А завтра рано ми знову прийдемо до тебе.

До царенка приступив ізнов отрок, що їхав за ним і його стратив, а тепер знайшов і шереняв коня.

І знов йшли поволі, мовчки.

І знов замовкли обоє.

Не щоб не мали що між собою говорити, а скорше, що стільки думок насіло його ум, що стільки гадок і їй тиснулося на серце. Що він хвилювався, мовчала з надміру думок вона.

Вже були недалеко княжих воріт, як він промовив перший.

— Не думав я, княжно, тебе ось тут стрінути, та що мав це щастя, позволь, що скажу тобі слово.

— Кажи! — промовила тихо, ледво чутно.

— Мені так тяжко на душі, мені так ніяково, що й сам поправді я не знаю, від чого тут зачати. Але ти, княжно, вислухай мене до краю, а потім і суди мене. Знавш, княжно... зачну річ від самого початку. Мій батько зговорився з князем Володимиром Мономахом, що був недавно в нас; хотів знайти мені дружину. Князь Володимир Мономах і піддав мому батькові, щоб мій батько оженив мене з донькою перемиського князя Володаря, що зветься Анна.

Урвав і знід ока глинув на неї. Ішла біля нього мовчки.

— Ти слухавш, княжно? — запитав.

— Слухаю — відповіла ледво чутно княжна.

— Мені сказав це батько, що вже й поручив князеві Мономахові зайнятися цією справою, та мені було дуже дивно, щоб слати сватів до тої, якої й не бачив я в житті. Мені було це все противно, хоч скажу правду, звичай на царському дворі такий, значить, не міг я батькові противитися. Думав я довго про те, як це мені зробити, щоб я побачив ще тебе вперед, заки пішло до тебе сватів, та видумати не вмів я нічого мудрого. Аж ось припадок прийшов мені в домогу. З початком цієї весни висилає війська мій батько у Болгарію. Попросив я батька, щоб прислав і мене з військами. Згодився батько, а я умовився зі старим купцем...

— Це ти! — мало не скрикнула і відступила на крок від царенка.

— Це я був, та прости мені, княжно. Не вмів жеж бути я купцем, а приїхавши перед кількома днями уже царенком до тебе, побачив я, що ти мене спізнала й тебе зачало оце мучити. Я аж тоді спізнав свою провину, тому прошу: прости мені, княжно.

Княжна мовчала пару хвилин.

— Мені так соромно! — промовила по хвилі. — Так соромно! Дурне таке сказала я тоді і що подумав ти собі про мене?!

— Дурне ти що тоді сказала?

— Перший раз побачила тоді купця і ось таке сказала я дурне... Я жартом тільки говорила, а ти подумав собі певно, що я, дівчина, донька перемиського князя, що я кожному кажу...! А може й ще що гіршого подумав ти собі?!.

— Ні, княжно! — відповів царенко. — Бог мені свідком, що такого я й не думав. Яж бачив, що ти жартувала, а потім вся почервоніла і втекла. Глядів я довго за тобою, але ти вже більше не вийшла. Я чекав іще, а далі й промовив до старого купця: Відїжджаємо, та незабаром я знову сюди верну.

Княжна мовчала.

— Не гнівавшся отже, княжно? Колиб не приїхав був купцем до тебе — не приїхав би й царенком.

— Мені так соромно і стидно...

— Чого?

— Що так тоді сказала, та це було тільки жартом, а ти подумавш собі... та вір мені, я нікому, ще нікому так не казала...

— Вірю, а що тоді ти мені сказала, я те й сповнив.

— Щож таке сказала?

— Щоб я прислав такого самого, як купець, — відповів, та вже сміючися.

— Такого ніколи не казала я! — сміялася й вона.

— А таки ти казала!

— Ні, я не казала! — дровичлася.

— Най буде, що ні. Та не гнівайся, княжно, що я тебе стрівожив і щиро відповідж мені: сватів можу слати?

Доходили вже до княжого двора.

— Можеш! — відповіла ледво чутно. — Ось диви, ось там, під тою липою стояв ти з своїм крамом, а я сказала і втекла від тебе, та нині не втікаю вже.

Царенко стиснув її гаряче за руку.

— Заходь до нас!

— Не маю часу, бо там ждуть мене. Молися, княжню, за батька, за брата, за всіх тай за мене, а Бог чей вислухає тебе!

Отрок підвів коня і княжна тільки й бачила, як царенко щез у нічній темряві.

XXIII.

Князь Володар сидів із князем Давидом Ігоровичем і обома ханами при вечері. Спішилися, бо зараз по вечері мав князь ураз із своїми воїводами розмістити свої війська, щоб ясний ранок застав їх на місцях. І вже встали від стола в княжому наметі, як до князя Володаря приступив хан Боняк і каже:

— Довго я думав і думав і розтрясав річ на всі боки й бачу, що твій задум, княже, завтрішньої битви добрий. Та вище нашого розуму й нашої волі — богів небесних воля! Ходімо отже, княже, богів поспитати.

— Як думаєш, хане? — спитав князь.

— Поворожимо! Ось ніч, виїдемо недалеко від табору в ліс і там спитаю я вовків.

— Що тут питати ще вовків?! — промовив нерado князь. — Річ уже вирішена, що завтра у нас бій, я й війська уже розставляю, що тут питати ще вовків?!

— Ще жаден половецький хан не пішов у бій, богів наперед не спитавши, не піду й я без згоди їх і волі! — відповів хан Боняк і сів на лаву.

Князь Володар перейшовся кілька кроків по наметі, станув перед ханом і спитав:

— Добре! Поворожиш! Але що вдієш, як відповідь богів буде: Не йди!

— То я й не піду в бій! — супокійно відповів хан.

— Що?! — крикнув Володар. — Аж тепер уночі, як рано воювати нам, ти кажеш це мені?

— Скорше не було коли! — відповів хан. — Проти волі богів у бій не йду! Мій батько раз пішов і військо все стратив і сам ледво живий вернув! Не піду без їх волі я і згоди!

Князь Володар подумав хвилию.

— Ходи!

Сіли на коні і поїхали.

...Це ще добре — думав князь — коли відповідь його бісів йому випаде, щоби завтра бився. Та що зроблю, коли відповідь буде: Не йди?! Дурна справа — думав князь — щоб чоловік залежав від випадкового виття вовків. Дурна тай годі! Але що робити?! Щоб хана можна було переконати, щоб при злих знаках ішов битися — в це не вірив князь. Значить: прийдеться битися без хана, або відложити бій. Битися без хана — значить змінити свої задуми!

На небі ясний місяць, а долom густий ліс. Корони дерев не перепускали місячного світла, тільки тут і там виднілися на землі між деревами ясні плями місячного світла. Коні наступали на старе струпише галузя й по лісі розносився тріск. Будилася птиця і з криком летіла на сусідні дерева.

— Це тільки позірна тишина! — прошептав хан до князя. — Бо саме вночі кишить тут життя, укрите, тайне, боже. Ось тут, в лісній тишині, на місячному світлі живуть боги, і добрі і злі духи, і бог Див сидить тут верхи дерева й глядить назирцем, укритий. І лісовик десь тут, і діди, і біси, і мавки, і повітрулі. І всі звірі виходять в таку тиху ніч на поляни посеред лісів на свої наради, а тільки ось

тепер вони зачули чоловіка і скрилися й укриті придивляються йому.

Хан зліз із коня. За ним зліз і князь.

— Підійдім уже далі пішки! — промовив хан.

Підійшли на малу поляну, освітлену блідим сяєвом місяця. Хан стояв хвилику мовчки. Потім схилив голову в покорі й задумі і говорив у темну ніч, до місячного сяєва, до богів укритих і таємних божищ.

— Боги всемогучі і всевідучі, що живете над землею, на землі й під нею! — шептав ледво чути, в покорі похиливши голову. — Оце покликав мене перемиський князь Володар на бій проти Угрів. Розумний в нього задум, як розбити Угрів, та наша доля — не в наших, а ваших руках, тому молю я вас: Дайте мені знак на той кривавий бій.

...І він вірить, що біси його слухають! — подумав князь. В тій хвилі хан присів нагло до землі, лице звернув до місяця і завив як вовк. Князя Володаря огорнув спочатку сміх, але вже по хвилі він споважнів, бо з темного ліса завили вовчі голоси.

— Слава тобі Боже! — зітхнув князь радісно. — Значить: завтра буде бій! Боги дали добрий знак!

Хан, не встаючи зі землі, звернувся знову до місяця і знову завив по вовчому: не минуло й пару хвилин і знову вовки завили в лісі.

Хан завив утретє і знов утретє, вже десь біля самої поляни, відповіли вовчі голоси.

Князеві Володареві пішов мороз поза шкірою, не так зі страху перед вовками; був початок літа й вовки не були страшні, але князь боявся самого Боняка. Чорт зна, які то він штуки ще знає, чорт зна, кого то він може ще накликати!

— Розбиті Угри! — крикнув тимчасом несамо-витим голосом хан Боняк, зриваючися зі землі. — Розбиті! Розбиті! — кричав і тіпився і скакав як навіжений. — Розбиті! Розбиті! — і, танцюючи якийсь дикий танець по місяцем освіченій поляні, мечем стинав галузки корчів і дерев і кричав:

— Ось так і мечі моїх людей зітнуть їхні голови!

Танцював далі і кричав:

— І як траву осьде на землі топчу я ногами, ось так і по них топтати будуть мої люди!

Потому пристанув на хвилику, приложив до уст руки й крикнув у густий ліс із усієї сили.

— Гей-гей! Гей-гей!

Голос відбився від густого ліса, повторив: гей-гей — і пропав.

— Ось так пропадуть і вони!

— Вертаємо! — промовив хан до князя Володаря. — Княже, ти свідком, що на мій голос три рази відвили вовки! Вовк це найліпша віщба на весь світ!

— Слава тобі Боже! — промовив радо князь.

— А ти боявся, княже! Три рази відвили мені вовки й тепер іду я в бій без жадної надуми, бо знаю, що за мною божа сила. Тепер і мені одному кажи, княже, іти проти Угрів — іду, хочби зараз! Повір мені, княже, що велика, дуже велика перемога припаде нам від богів!

Як вернув у табор, іще тої самої ночі велів хан оголосити про віщування великої перемоги. Вістка перейшла й між Володареву дружину і між дружину князя Давида Ігоровича і всюди викликувала одушевлення і добрий настрій.

— А таки це все дурне! — говорив князь Володар старому воїводи Петрові. — Але, бач, і це дур-

не могло рішити про вислід завтрішньої битви! Хан уміє дуже добре наслідувати виття вовків і має щастя, що недалеко були вовки, що йому відповіли. Колиб їх не було близько — ми завтра й не моглиб були зачинати бою! От дурне тай тільки! Як часто наша доля залежить від малих дрібниць! Вовки були близько!

XXIV.

Другого дня, скоро світ, угорське військо було вже в поході.

Сонце щойно сходило. На полях, на нивах лищалися до сонця ще капли роси, ліси при дорозі віддыхали ще ранньою вогкістю — як уже йшли ряди за рядами під Перемишль. Бистрі коні, нова на них упряж. На конях лицарі, муж-у-мужа здоровий, збудований кріпко, озброєний в лискучий метал. А кожний має в руці спис, а списи найжилися вгору, аж здавалося, що це йде походом предивний залізний, гострий ліс. За кінними йшли піші ряди за рядами. І знову кінні з круглими щитами й луками й сагайдаками повними стріл на плечах. Від ходу піших, від туноту коней до такту стогнала земля, а в повітрі уносився дивний гамір і брязкіт стріл в металевих сагайдаках на плечах.

І знов їдуть кінні з довгими списками, піднесеними вгору. Їдуть певні себе, непобідні. Бо й хтож із них, або хто з посторонніх міг сподіватися, що з цих нечисленних рядів військ, із цих великих, у металевих закованих полків — до вечора ні один цілий не остане?! Хто міг про це й думати, бачучи їх велич, їх красу, їх силу і той порядок, що був у їх рядах?! Вже самою своєю появою будили вони страх.

Король їхав у середині походу на чолі своєї кріпко озброєної когорти. Про що думав король, їдучи між своїми кріпко озброєними, певними побіди? Про побіду він уже й не думав, так дуже був її певний.

Передні королівські відділи доходили вже до села Негребки, як десь там у передніх відділах перед королем счинився крик. Щось там сталося. Усе військо, що йшло правильно, майже до такту, затрималося нагло. По хвилі зняли їдці знову коней. І знову по хвилі все стануло.

— Що сталося? — крикнув король збуджений зі своїх думок.

— Половці! — понеслося з передніх рядів.

— Де?

— Не знаємо! Це хтось крикнув з передніх рядів!

І по рядах понеслося „Половці“, хоч ніхто не вмів сказати, де вони і що вони.

— Половці напали на наші передні сторожі. Там бій! — неслася друга, вже трівожніша вістка.

— Хто на переді? — запитав король Матія, префекта королівської когорти.

— Воївода Надь, — звучала відповідь. — О, це старий, битий воївода, провчить їх розуму.

— Їймо туди! — крикнув король і вже пігнав конем попри ряди кінних, що були затрималися. Перегнав король попри ряди своїх військ, аж ось бачить перед найпершими його рядами знялася курява. Із куряви побачив король їдців і мечі лискучі. Половецькі їдці гналися летом блискавки на його відділи, бючи й січучи розбитків його передньої сторожі, що втікали з криком перед ними.

Старий, сивий воївода Надь, знявши шолом із голови, стояв високо у сідлі і щось кричав. Видавав короткі, рішучі накази. І вже рушили відділи Надя до наступу. Король глянув: дві ворожі сили летіли в розгоні на себе: тяжка кіннота Угрів і легка половецька. За обома, як хвости, стелилася курява. Хвилька, й обі стукнуться, що гомін піде лісом і полями. Король затяв коня, щоб бути як найближче. Половці надігналися на стріл, пустили густий дощ стріл із своїх луків і з проразливим криком кинулися на перші ряди Угрів. Блиснули шаблями, як блискавиці, і стукнули-грюкнули, як грім загремів. Угри відповіли. І вже доїздив король до своїх, як в тім побачив щось несподіване: Половці завернули й стали втікати.

— А то чорти! — майже крикнув король зі здивування. — Як це скоро завернули вони, побачивши нашу силу! Дігнати їх!

Переднім відділам, перед якими оце Половці втікали, й не треба було того говорити. Старий Надь щось крикнув і передні відділи затяли коней. Зловити тих чортів! І короля огортало дике, воєнне завзяття — дігнати і зловити тих чортів!

Половці втікали. За ними гналося угорське військо.

Поволі, поволі, а далі рушили вже й чвалом, бо Половці втікали дуже скоро. На скрутах дороги було видно, як малі половецькі коні видовжувалися як хорти, ледви ногами дотикалися землі, а Половці попрутулювалися до їх ший, наче приросли до них, і так ратували дороге життя.

І Угри затяли своїх коней і з усієї сили гналися вперед. Ті з Угрів, що пізніше виратувалися з біди, казали, що угорський король і його старшини летіли тоді на конях так певно і так безпечно, як у тихий, маєвий вечір маєвий хрущ — до білої стіни.

Вперед! Вперед за Половцями! І вже ні король, ні його воїводи не дивилися ні на шлях, яким гналися за ворогами, ні на боки. Їм вистарчало, що вчора ввечері були тут передні сторожі і все знайшли безпечно.

Вперед! Одно бажав король: як найскорше дігнати Половців і по їх трупах вігнатися в город, в город Перемишль, що ось вже близько, вже й можна його побачити.

...Вперед! Вперед!

...Мовчать придорожні дерева, мовчать горби й ліси, а тільки ось там на горбі, що розтягнувся при шляху, куди втікав Алтунаша й куди за ним женуться Угри, — на малій поляні серед ліса, на високому самотньому дубі, з якого видно всю дорогу й похід скорий Угрів, кує самотна зозуля:

— Ку-ку! Ку-ку!

Кому й що вона кує? Чи це кує вона Алтунаші, якого ось-ось зловлять, чи може кує Коломанові побіду славу й велику?

Женуть Угри наперед! І вже за полками чвалом пігналися полки і вже пігнався й король зі своєю когортою, як знову з високого дуба зпосеред широкої поляни, з якого видно всю дорогу й похід скорий Угрів, вищує зозуля комусь цілу кону літ.

— Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку!

З корчів і з ліса біля полонини у відповідь кує друга зозуля.

— Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку!

Кому й що вони кують? Кують вони побіду й довгий вік — кому? Володареві, князю Переми-

шля, чи сліпому Василькові, князю Теробовлі, а може Давидові Ігоревичу, недавньому князю Волині, чи може Алтупаші, що перед Уграми втікає, не в силі утекти? Чи може Коломанові, що ось-ось досягне вже рукою Алтупашу, ось-ось мечем розлучить його душу з тілом?

— Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку! — вже не закувала, а зверещала зозуля з високого дуба, а одночасно з тим на поляні крикнув князь Володар:

— Бо-няк!

І знову закувала зозуля з дуба, а їй відповіла друга з ліса й далі, далі йде голос аж до Боняка.

Боняк кричить уже на чолі своїх:

— Зловив їх Алтупаша, а ми тепер на зади! Збитими рядами, всі разом! Не грабити! Найперше розібємо, а потім заберемо добичу з поля, що не одному з вас і не стане рук і коней, щоб усе забрати. А то убю, як пса! Вперед! Гура!

Угри дізнали Алтупашу.

І як часом серед погідного літнього дня з ясного неба нагло вдарить грім і надтягнуть чорні хмари і звіється буря і виверта дерева з корінням — так нагло й несподівано і той дубовий ліс, що ріс при дорозі, кудюю гналися угорські війська, ожив і зойкнув проразливими дикими голосами, закричав і завив і викинув із себе стада диких птиць — ряди мечів лискучих у руках їздців притулених до ший скоролетних коней.

І як часом на погідному небі зявиться половик і нагло впаде на куряче стадо, а перестрашені кури, в тривозі смерті, злотять крилами й скричать тривожними голосами й розприскуються, розлітаються на всі сторони — ось так розприскувалися тепер і угорські відділи, нападнені несподівано Боняком, а він їх бив.

І як в осени закрадуться хлопці в чужий сад, в млі ока вилазять на рясні дерева, прикрашені червоним овочем і скоро трясуть деревом, а червоний зрілий овоч раз коло разу гкриває землю довкруги — так і тепер укрили Угри під половецькими мечами своїм трупом поле.

— Завертай! — крикнув тоді Алтупаша, побачивши, що Боняк уже танцює.

І так само скоро й звинно, як перше, завернули й тепер Алтупашеві їдці і збитою лавою вдарили на Угрів, яких ряди розбилися в погоні.

Бє, рубає, кричить Алтупаша. Кричать Половці, кричать Угри, нагло кинені із зачіпки в оборону. Іржуть коні, орють поле копитами.

XXV.

Коли це все діялося, коли на переді військ зачепив Алтупаша і потягнув за собою Угрів, на зади впаав хан Боняк і, коли знов завернув Алтупаша і Угри станули окружені з двох боків, тоді збоку з густих корчів, що тягнулися на пригорі при дорозі, на всій лінії, вибігли лучники.

Як часом вибіжить із ліса стадо серен на зелену пашу і найперше довкруги розглядається пильно й нюшить, а потім стає пастися, а сернюк стоїть збоку і пильно сторожить — так і тепер вибігли ряди лучників. Хвильку вони уставлялися. Муж від мужа на віддаль розпростертих рук. За першим рядом уставлявся другий, теж на віддаль розпростертих рук — та вже навскоси. За другим рядом ставав третій навскоси до другого. Коли на ті ряди було глянути з гори, виглядали як скісно уставлені залізні зубці борони.

По самій середині стояли непорушно залізні ряди воїводи Гострої Стріли. І він сам без коня, пішо, стояв побіля них. Біля Гострої Стріли стояв князь Володар, теж без коня, пішо, з тугим луком у руці. По правій руці стояла молода дружина під проводом старого воїводи Петра з перехиленою головою, він теж тримав тугий лук у руці й на плечах мав сагайдак повний гострих стріл. По лівій руці від воїводи Гострої Стріли стояв теробовельський воївода Кужіль. І він не був на коні, а піший. На самому краю стояв грецький царенко.

Усі були піші, бо перед боєм наказав князь Володар усім кінним позлазити з коней і стати враз із пішими в ряди. І сам зліз із коня. Коней велів поховати, щоб їх не бачено, щоб усім відібрати надію на утечу. Це був ще староримський спосіб воювання, якого уживав Цезар у Галії, який перейшов пізніше до Візантії, який знали добре і на Русі. Кінним велів князь Володар ще й тому злізти з коней, що кінні мають скорше можливість утекти, тому вони й часто утікали, оставляючи піших на поталу ворогів. Ось тому й піші — знаючи це — майже ніколи не вистрілювали в бою до останньої стріли, а все хоч половину стріл оставляли собі, щоб відбиватися в часі утечі. Знаючи це, зісадив князь усіх із коней і сам зліз із коня, щоб усім відібрати надію на утечу, щоб усіх поставити в однакові умови. Ось тут усі згинемо, або хоробро розібємо ворогів.

Ряди стояли вже готові до бою, князь ходив між ними й коротким словом заохочував, хоч по правді — найбільшою заохотою для всіх було те, що й князь був без коня і мусів з ними ось тут виграти, або зложити свою голову.

— Маємо вборонити оцей вузький шмат землі, що лежить між нами й Угрином. Вборонимо його і знишимо угорське військо, — то вборонимо й цілий наш край! Жаден не виступай з ряду, а бий дощем стріл, доки не розібємо ворогів! Тоді ми знову на коні гнати за побитими! Не довгий буде це бій, бо ось глядіть, в угорському війську нема вже ладу! Не довгий це бій, та зберіть всю силу, всю відвагу. Памятайте, що ми все вигравали бої і нині мусимо змести з лица землі напасника, що нищить, грабить, палить нашу землю! Алтупаша завернув! В ім'я Боже бийте!

Ось тепер заграли найперше чагрії, що мали великі тугі луки, які кидали далеко, досягали Угрів. Кликали: Ми тут, ходіть на кривавий бій! За ними довгі ряди лучників приснули густим дощем.

Усього могли сподіватися Угри, та ніколи не надіялися, що впадуть під самим Перемишлем у таку засідку. Вже велику тривогу, переполох і замішання викликав Боняк, ударивши ззаду, ще більше замішання викликав Алтупаша, завернувши і вдаривши спереду, та найбільше замішання й переполох викликали українські полки, що вдарили збоку.

— Сто думок у моїй голові! — кричав угорський воївода граф Есень, побачивши, в яке попали. Його розболіла голова й він не знав, що тут зараз, у цій хвилі робити, що було би мудре та доцільне. Правда, перед двома літами, в боротьбі з Хорватами визначився цей воївода своєю хоробрістю й мудрою радою й причинився до розбиття Хорватів. Граф Есень був обережним вождом, любив подумати основно, застановитися, зважити і це і те, але нині його спосіб думання ні до чого не годився, події летіли так скоро і так скоро змінювалися, що ледво зродилася в воїводи одна думка, як вже вона була

ні до чого, бо положення змінялося цілком. Станути до бою з Алтупашою? Як уже втік Алтупаша, а Боняк напав іззаду. Ставати до бою з Боняком? — як уже завернув Алтупаша з князем Давидом Ігоревичем і на переді загорівся не гірший бій, як на задах. Розділити військо на дві частини? І вже викликавав граф Есень імена воїводів, котрі мали йти на поміч тим, що билися з Алтупашою, і імена тих воїводів, що мали помагати в бою проти Боняка, — як з боків посипалися стріли і всі накази воїводи обертали в нівець.

Але ще одно було, що вивело графа Есеня з рівноваги. Посипалися стріли на цілій лінії з боків, як уже якісь частини угорського війська, перестрашені й розбиті, пустилися вниз долиною до річки Вагра в утечу. І їх треба було стримати, як графові прийшло на думку, в який то незвичайний спосіб станув князь Володар до бою, не напоперек дороги, а повздож. Певно, ясно, щоб нас тим більше неприготованих заскочити! — думав граф Есень.

— Сто думок у моїй голові! — повторив.

— А всі дурні! — промовив король і говорив далі до своїх дружинників:

— Напад Половців спереду і ззаду, що викликали в нас переполох — це ще не найважливіша річ і не вона приносить нам погубу, а те, що ми, женучися за Алтупашою, загналися під стріли Володаря! Глядіть, як довгі їх ряди! Вони на пригорі, ми низом, за нами ще й ріка! Мені ясно, що мусимо стримати Алтупашу й Боняка, але всю нашу силу звернім проти лучників Володаря. Правда, їх перевага в тому, що вони на горі, та наша знов є в тому, що в нас сильні їздці. Не встояти пішим лучникам проти моїх їздців!

— Королю, найясніший, униз до річки вже втікають!

— Вислати туди відділ вірних, що стримають дальших від утечі; тих, що вже втекли, по скінченій битві досягнемо мечами. Найліпші комонники най на піших наступають!

— Це знаменита думка! — не витримав єпископ Купка, щоб короля не похвалити. Єпископ Лаврентій був блідий, передчуваючи нещастя, отворив книжечку до молення й шептав молитви...

XXVI.

Перший полк комонників, що був під проводом молодого дружинника Алмаза, дістав наказ збитою лавою наступати на саму середину лучників Володаря, що були під проводом Гострої Стріли. Залунав наказ і комонники в лискучих металевих панцирях, у гостроверхих шоломах на головах, з великими щитами й довгими списами обернулися на шляху лицем до піших лучників Володаря, що стояли недалеко, на пригорі й чекали на наступ.

І знову пролунав наказ і їздці нагло наїжили свої списи й серед крику й гамору двинулися вперед. Задудніла земля, курява знялася за ними на шляху і густий ліс гострих списів із розгоном біг до ліса. Лунали оклики. Тяжко сапали коні, брязчало залізо шоломів та мечів.

Минала хвилька — і кожному, що стояв збоку і придивлявся бою, могло привиджуватися, що це розбурхана хвиля вічно бурливого Чорного моря іде з розгоном до берега, щоб усею силою вдарити на піскові лави, насипані малою дітворою для забави. Могло привиджуватися, що мине хвилька й розбур-

хана хвиля вдарить об ті слабкі лави, змете та злиже їх із поверхні землі. Так само могло й тут здаватися, що угорські їздці, ударивши на піших гострими списами, потолочать їх кінськими ногами, розібють їх і сліду не стане з недавно ще пишної уставлених рядів.

Та сталося інакше!

Угорські їздці були на стріл з лука від піших і могло здаватися, що мине ще хвиля і вже будуть колоти піших, топтати їх ногами, як в тім піші синнули дощем гострих стріл. В часі бурі малі каплі дощу, гонені бурею, мочать нас, запирають у нас віддих, своєю силою валять нас до землі — ось так валили й гострі стріли Володаревих лучників комонників Алмаза. Правда, викидаючи скоро велику силу стріл, не були Володареві лучники в силі добре ціляти: частина стріл летіла їздцям понад голови, інші відбивалися з лоскотом від металевих щитів та панцирів, але всіх стріл летіла така хмара, що помимо хиблених ще багацько вбивалося коням в груди, в животи та пробивало лицарям панцирі й щити.

Князь Володар, що стояв недалеко відділів воїводи Гострої Стріли кидав теж що хвилі гострі стріли на тятіву лука і бив без перерви. І воївода Гостра Стріла кидав без перерви стрілу за стрілою на тятіву свого лука і при тому кричав до своїх відділів, щоб били без перерви! Стрілу за стрілою! Два перші ряди кидали стрілу за стрілою без перерви, а третій насипав без перерви двом першим стріли в сагайдаки. Тільки бити без перерви!

Ряди їздців, що спочатку йшли з розгоном, як розбурхана хвиля на піскову лаву, ударили об тверду скалу й заломилися. Кінь Алмаза, поцілений кількома стрілами у груди, заїржав. Дубом піднявся він угору, як уже їздець, захитаний, відкинув далеко від себе щит. Кінь ірже, десятки нових стріл вбиваються в його м'яке черево. Валиться кінь, їздця привалює собою. Цілий остався один щит кровю оббризканий на землі. Валяться й другі коні, своїм іржанням і стогоном полошать тих, що йшли по них. А стріли все летять — летять. Князь Володар кидає що хвиля стрілу за стрілою на тятіву лука і бе без перерви. І воївода Гостра Стріла викидає без перерви стрілу за стрілою на тятіву лука, дає їй розгін і висилає, щоб розділяла живу душу від тіла. Два перші ряди кидають без перерви стрілу за стрілою, а третій ряд насипає без перерви двом першим їду в сагайдаки. Тільки бити без перерви!

Розбиті ряди їздців. Одні лягли ось тут недалеко під тілами своїх коней, других понесли сполонені коні на бік чи під стріли теребовельських відділів, чи під стріли перемиської молоді дружини. Задні такі завернули — розбиті, як розбитою вертає й хвиля, поціливши об скелю.

Князь відложив на хвилю лук і затер із утіхи руки, як той господар, що скоїв до роси добрий кусень зеленого дугу. Й інші відкладали на хвилю луки й затирали помучені руки.

— Батьку, ми їх побили! Гонім тепер за ними! — промовив до князя Володаря його син Ростислав, ще молодий, ще недосвідчений княжа.

— Ще тепер не погонимо за ними! — відповів батько. — Їх більше від нас і найперше мусимо їх ще перебити.

Недовгий час минув, як знову нові ряди угорських їздців рушили до наступу. І знову побачив князь у недалекій віддалі ряди їздців у лискучих

металевих панцирях і з великими щитами й довгими списами. Їх низонький вожд крикнув і ряди двинулися вперед. Князь кричав щось до своїх, воїводи, полковники повторили накази.

Угорські їзці рушили з розгоном знову на відділ Гострої Стріли, але прийшовши на стріл лука, самі зачали бити стрілами. Але тих стріл вони не могли багацько вислати, тим менше могли ціляти добре, тримаючи в руках поводи коней. Та й то стріляти могли тільки перші ряди. А тут уже ллються на них дощем стріли. І знову деякі стріли летять їздцям понад голови, багацько не ціляє, але всіх стріл летіла така хмара, що знову не витримали коні й знов їзці не дійшли до піших, щоб тут одних стати мечами, а других розтоптати кінськими копитами.

І знову збільшилася гора трупів коней та людей, і знову по бозвищі гналися коні без їздців і їзці втікали без коней.

І знов обтер князь піт із свого чола.

— Батьку, аж тепер ідм за ними в погоню! — промовив ізнов молоде князя.

Та князь ізнов заперечив головою.

По хвилі йшов і третій наступ кріпко озброєних їздців і знов не дійшов.

І ще пішов четвертий наступ угорських комонників по трупах коней і людей і знов не дійшов, а своїм трупом і трупом своїх коней устелив криваве поле.

— Ми програли! — промовив угорський король до своїх, приглядаючися битві.

— Алеж, королю найясніший, іще подужаємо. Іще надія в мене! — зачав воївода граф Есень.

— Ми програли! — повторив король рішучо. — Я не боягуз, щоб сам обманювати себе, надією заслонювати собі очі!

— Значить, боягуз я?! — питає подражливо воївода.

— Я не боягуз, щоби боятися самому собі сказати тверде, рішуче слово — повторив король. — Ми програли! Перша наша хиба, що задалеко загналися ми, це казав я вже, а друга наша хиба — аж тепер побачив я її і — тому програв. Всіх наших комонників повинні ми були разом післати до наступу, вони напевно булиб розбили піших. А то ми похибили. Легковажучи собі противника, ми поділили їздців на чотири часті й кожную часть окрему післали на заріз. Вертаймо!

— Алеж, королю найясніший!...

— Знищена кіннота, убитий дух у піших. Бачу, як товпами втікають вони вділ, до річки. Вертаймо! Досі на місці стояв Володар і, тільки боронячися, перебив він нас, а ще хвиля й — бачу я це добре, бо так зробив би й я! — на коні всядуть його їзці і кинуться на нас. І кінець буде ще гірший від злого початку. Іще раз шлемо кінноту на піших та вже на те тільки, щоб їх затримати, саміж — хоч як прикро це казати — глядімо, куди нам утекти з цього долу поразки й сорому для нас.

І так зачався відворот угорського війська.

— На коні! — крикнув тимчасом Володар, бачучи із пригори, що останки угорського війська завертають.

Перший виїхав тепер до бою теребовельський воївода Кужіль. З криком і гамором кинувся він на угорських їздців, що на піших хотіли наступати. Ті, боячися долі попередних їздців, уже й не ставили твердого опору, а подалися рівниною вниз.

— В погоню за ними! — крикнув князь воїводі Кужілеві.

Спокійно тече річка Вагр у своїх високих берегах, зарослих вільхами й лозами. Її малі води творять на скрутах у тіни вільх та верб глибші плеса, в яких у соняшному світлі побачиш полохливого кленя і скору щуку, що на плиткому розпростерлася, гріючися до сонця. За плесами, на більше спадистих місцях, журчить вода по дрібному камінню.

Високі, жовто-глинясті береги тримають кріпко річку. Хочеш перейти з одного боку на другий, то декуди знайдеш понад річку перекинену вільхову чи вербову кладку, та частіше приходиться сходити берегом униз і брести через воду. І мостів на ній не знайдеш, а зійдеш берегом униз, переїдеш річку і знов горі берегом.

Нераз переїздив її бродами князь з дружинниками, їдучи в околиці Перемишля на лови. Переїздив, та ніколи не приходило притому до жадного нещастя. Що більше, ніколи й на думку не прийшло князеві, що тут можливе якесь нещастя. Князь та його дружинники зїздили кіньми вниз берегом, коні ставали в річці, щоби втишити свою спрагу, а потім виїздили горі берегом. Правда, коли коні виходили горі берегом, з їх ніг стікала вода, розмочувала жовту лепку глину і коні совгалися. Але князь, чи його дружинник, гладив коня і в спокою виїздив кінь горі.

Нині кинулися на брід через річку розбиті угорські відділи. Та нині не було часу їхати поволі і через те така мала дрібниця, як тих кільканацять каплин води, що стікає коневі з ніг, коли він вийде з води, стала причиною несподіваної, а коли говоримо про лицарів, то можемо сказати: соромної смерті сотки людей.

Перші їзці ще переїхали ціло, але краплями води, що їх винесли їх коні з води, вони так змокрили, а копитами так розмісили жовту глину, що вже дальші повалилися. Вставати, помагати, витягати людей ізпід коней не було часу. Згори з розгоном зїздили другі їзці, пхані тими, що були за ними.

Здивувалася звикло тиха річка, що кінські й людські тіла її загатили і стала підійматися вгору. Ті, що лежали на споді придушені, зойкали й стогнали — затоплені водою, замовкали.

Верхом води плили в Сян деревляні списи, шкіряні щити і людські шоломи, як листя з дерев, коли осінній вітер їх змете.

Недобитки й королівські відділи, узявши короля між себе, подалися в напрямі, де стояв Боняк. Половці паювали вже добичу й сварилися при паюванню. І не одна половецька голова злетіла тепер з пліч.

— На коні! На коні! Ловіть, ловіть! — кричить Боняк, та заки Половці ізнов осіддали коней, навантажених добичею, утік королівський відділ.

Утік та не цілком, бо ось женеться за угорським королем князь Володар зі своїми.

— Хане, Боняку, не казав-жеж я тобі, що твої позсїдають з коней, вхопивши добичу. От і вхопили! Короля випустили з рук! — промовив князь.

— За велика була добича і мої не були вже в силі встояти! — добродушно відповів хан Боняк. — А може й боги, даючи побіду нам велику, уже й не судили зловити короля?

— А деж твоя корона, хане? Поправді сміявся з тебе Алтупана.

— І корона угорського короля може буде ще наша й сам король попаде може ще в наші руки, як це судили нам боги! Спробуймо.

І поправді дігнали вони короля.

Був вечір і настала ніч і, уложивши вози в чотирокутник, ночував король. І в темній ночі напав князь Володар на сплячий табор.

І ляг тут у бою королівський воївода граф Есень, з роду Алмаза, хоробрий муж над хоробрими поляг тут із цілим своїм полком. І полягли тут оба єпископи Купка і Лаврентій і багацько других із королівської дружини. І був тут ранений Матвій, префект королівської когорти і був ранений Юлій, королівський дружинник, що вернувши в Угорщину, помер від тятої рани.

„Угри утратили весь табор, крім цього одержу, клунки, зброю й королівські скарби. І мало їх остало. Ті, що втекли в ліс, їли з причини голоду шкіру з чобіт, зварену на огні. Оповідать, що ця поразка Угрів була така велика, що ставили її понад усі інші“ — кінчить опис цієї битви малярський історик Бонфіні.

„И біжаєце возлі Сян угору і спихаху друг друга і гнаша по них два дні, сікуще... глаголаху бо, яко погибло їх сорок тисящ“ — кінчить опис цієї битви наш найдавніший літопис.

XXVII.

На княжому дворі ділили добичу.

Що хто здобув на полі битви сам, чи то коня, чи срібну, чи золоту зброю, чи дорогу одержу — це все було його й ніхто не смів відбирати. Військові знамена й хоругви розвішено при воротах города, щоб кожний, що й не був у бою, чи старець, чи ще за молодий, чи й жінки, могли оглядати. Пізніше мали це все розвісити в княжій грідниці, біля давно здобутих прапорів, давніх хоругв для звеличання княжого дому, будучим поколінням на спомин та науку.

Здобуті харчі й одержу звожено князеві, щоб мав чим далі своє хоробре військо годувати, у що зодягати. У княжій двір звожено тепер возами золото й королівські трофеї, здобуті в королівському таборі. І то мало припасти князю Володареві, та князь вибрав зі скарбу золотого для себе золоту корону угорського короля. Єпископові Іванові, що добре благословив на бій військо, віддав золоту мітру єпископа Лаврентія, а другу, єпископа Купки, дав на городову церков св. Івана, щоб поци повсякчас відправляли служби й поминали поляглих у бою. Золоте берло віддав князь Володар на спомин князеві Давидові, золотом вибивані сідла обом половецьким ханам. А решту золотого скарбу віддав князь дружині. Вонаж його здобула. Воївода Петро мав ділити.

І ось тепер стояв воївода Петро, своїм звичаєм перекинув на бік голову й ділив. Йому подавали золотом вибивані шаблі, мечі, луки, сідла, щити, а також золоте начиння, а він ділив посеред гамору. А ось подали старому міша золотих грошей, що він ледве підняв його вгору.

— Міша золотих грошей! Кому кажете, щоб я дав?

— Поділимо між себе! — кричить хтось зпоміж дружинників.

— Ми живі! Обійдемося! — на те каже другий. — Ми живі, здорові. Здобудемо ще не одно таке

міша. Це вдовам і сиротам поляглих. І одержу ткану золотом дамо їм.

— Вдовам і сиротам! — загула громада.

Тепер приступили до поділу дорогих шкір, одержу й одержу.

— Одержу, одержу й дорогих шкір є стільки, що кожному стало би по одержу, по парі одержу й по дорогій шкірі! — говорив Петро воївода. — Але може й цього не берете, а кажете дати кому иншому?

— І це ми маємо! — відповіла громада. — І це най іде на вдови й сироти!

Розділюють вони ось так добичу, а тут заїздять під городові ворота три грецькі їздці. Всі три одягнені до бою, металеві панцирі лищалися на їх грудях, їх голови теж у лискучому металі. Над лискучими шоломами повівали великі китиці з кінських чорних хвостів. В руках тримали довгі списи.

Три лицарі підїхали до воріт.

Ворота замкнено їм перед носами, а старий стільник біг скоро від воріт до княжих світлиць. У княжих світлицях застав князя Володаря й сліпого князя Василька й князя Давида Ігоревича й обох половецьких ханів і молодого княжати Ростислава, як розказували собі про останні бої.

— Княже, під воротами свати грецького царенка! — звістив старий стільник.

— Іду! — відповів князь. — І кілька хвиль пізніше був князь уже на високих заборонах над воротами. Крім нього був і князь Давид і оба половецькі хани і цілий рій княжих дружинників та їх родин. Князь, немов би нічого не знав, немовби нічого й не догадувався, схилився вниз, до трьох лицарів на конях, що без перерви стукали та грюкали довгими списами об ковані городові ворота, і спитав:

— Гей, люде добрі, чого хочете? Чого воріт моїх кличете?

Ось тоді й середущий із трьох лицарів, а був це Василь, дружинник грецького царенка, що втік разом із ним з неволі, уділ понизив свій спис, а вгору підняв голову і став оповідати до складу, як це їх пан устав, лучком забрязчав, їх, дружинників, побужав. Каже:

— Ой, вставайте, браття, коні сїдлайте.

Коні сїдлайте, хортів іскликайте,

Та поїдем в чисте поле на прогуляння,

На прогуляння, на розглядання.

Де найдемо, браття куну в дереві,

Куну в дереві, дівча в теремі.

— От і пішли ми за цєю куну — говорив уже третій — а ця куну зайшла, княже, у твій город, а оця дівчиця та й зайшла, княже, у твій двір. Відчиняй, княже, ворота та впускай нас у город, щоб ми самі взяли собі куну, прекрасну дівчицю. А не даси воріт, то ми самі їх візьмемо!

— Пустимо стрілку, як грім по небу,

Пустимось кіньми як дрібен дощик,

Блиснем шаблями, як сонце в хмарі!

і після цього, не чекаючи відповіді князя, вони знову підступили до воріт і своїми списами грюк та грюк із усієї сили в ворота.

— Люде добрі! — промовив згори князь. — Вашого пана не бачив я й не знаю, та бачу вас люде умних та розумних, бачу вас люде хоробрих та відважних, то й думаю, що й ваш пан умний та розумний, відважний та хоробрий. І радо дав би я йому куну — красну дівчицю, та глядіть: великий у мене двір і не знаю я, де, коли й куди скрилася куну, красна дівчиця.

— Давай, княже, город, самі її знайдемо! — кричать з долини.

— Города не дам! — на те князь згори. — Ось недавно були тут Угри, та лягли майже всі, а города я їм не віддав! І вам не дам його добрехіть! Але щоб ви знали, що з вашим царенком я рад жити в згоді, то й дам йому коні, всі осідлані, всі в наряді. Чей ваш князь їх візьме і тим здоволиться: тим здоволиться і від нашого города віддалиться.

— Не треба нам коней! — кричить один здолу, а другий каже:

— Берім ми й коні, осідлані, в наряді, ведімо їх до князя, а чей він здоволиться.

І вже відчинено ворота і з воріт виїхало дванацять отроків, що вели дванацять чорних коней, здобутих недавно в бою з Угрином. Всі коні осідлані, у тугих ременах вибиваних золотими блисками, а кожний отрок ніс у руках лискучий новий щит, що ще не був в бою й меч і спис і лук і сагайдак повний гострих стріл. Три лицарі переняли їх і відїздили з ними вниз, у пригород.

Князь Володар не сходив ще згори, із заборона над воротами. І не минуло й двох хвиль, як ті самі лицарі знов вернули і знов підїхали близько під замкнені ворота і знов своїми довгими списами бють і бють у ворота, та вже тепер сильніше, дужче.

Згори, із заборона знову виглянув князь Володар і спитав:

— Люде добрі, чого хочете, кого кличете?

— Давай, княже, город! — кричить знову здолу. — Наш царенко дари взяв та не подякував. Давай, княже, город, а то й самі його возьмемо! — І ще сильніше грук та грук об тяжкі ворота городові.

— Города не дам! — відповідає знову князь — та дам я вашому царенкові те, що йому для оплати війська найбільше знадобиться. Я дам йому миску золота. Чей ваш царенко золото візьме і ним здоволиться. Ним здоволиться і від нашого города далеко віддалиться.

— Не треба нашому царенкові золота! — кричить один з лицарів. — Давай, княже, город.

— Браття, берім і миску золота! — радить на це другий. — Берім ми й золото, а може наш царенко тим здоволиться й від города далеко віддалиться.

Відчинено ворота й отроки винесли велику миску, а в ній як гороху повно золотих гривень. Узяти їздці миску золота і їдуть вниз, у пригород. При дорозі вже гурми людей. Тримає їздець миску золота перед собою, та що кінь ступить, миска перекинулася, паде на землю золото. Народ кричить, кинувся збирати. Гамір, крик, метушня. Дарма, най пам'ятає Перемишль, як у князя Володаря сватав грецький царенко доньку.

Князь Володар дивився згори й однаково не сходив, бо знову минуло всього пару хвиль і лицарі вернулися знову. І знову підступили під ворота і бють та бють у них.

— Люде добрі! Чого хочете, чого кличите? — питає знову князь Володар.

— Давай, княже, город! — кричать знову здолу. — Наш царенко гроші взяв і не подякував, а нам велів узяти такий город. Давай, княже, города, а ні, то візьмемо самі! — і ще сильніше грук та й грук у ковані ворота.

Бачить князь, що тут уже не жарти, й каже:

— Города я таки не дам, але оце я знайшов

уже ту куницю, що ви її забажали для вашого пані. Чей ваш князь її візьме, нею здоволиться, від города далеко віддалиться.

— Давай, княже, давай! — кричать долом вже всі три разом. — Давай!

А біля лицарів зібралось народу, що й не счислити. Тут в святочні строї прибрані бояре, тут і боярині раді бачити на власні очі, як це перемиський князь віддав доньку за грецького царенка. Подивився й літами маєш що згадувати й розказувати тим, що не бачили!

Відчинено ворота. Всіх очі звернулися до воріт, як вийде з них княжна. Але з воріт не виїшла княжна, а вивели бабу, стару, — престарезну, сиву-пресивезну. Вона знає, що очі всіх на неї звернені і не йде, а пробує танцювати, до такту хитається всім тілом. Всі сміються. Сміється й стара баба, танцюючи.

— Не хочемо, не беремо! — кричить один лицар і коня вже завертає.

— Берім! — каже другий. — І стара баба в господарстві знадобиться. Буде кужіль прясти, дітей колисати.

— Берім, берім!

Взяли лицарі стару бабу поміж себе, але не відїзять. І воріт не замкнено. Усі чекають. Аж тепер виїхала княжна на білому коні, вся в білому. Біля неї їхав теж на білому коні її брат Ростислав і молодший брат, їще хлопя Володимирко, пізніший князь Галича. А за ними йшов цілий її почот — дванацять її подруг одягнених біло.

Лицарі віддали почот. Високо на заборолі зявилася тепер уже й княгиня Володарева й княгиня Давида Ігоревича. Один із лицарів поїхав попереду, підняв довгу лискучу трубу вгору і звів на весь город Перемишль і на всі пригороди, що їде зловлена куниця. Два другі лицарі їхали побіч княжни.

Недалеко вони заїхали з города вниз, бо тільки до-закрута. На закруті дороги, де росли кріслаті липи, що саме розцвілися, стояв грецький царенко зі своєю дружиною, а довкруги знов нечисленне число людей.

Княжна надїхала, проти неї виїшов царенко, одягнений по військовому. Золотий шолом лицався на його голові, лискучий панцир хоронив його груди, золотом вибиваний пояс опоясував його, жовті чоботи прикрашували його ноги. Царенко підїшов до княжни, а та зіскочила звинно з коня. Усмінувся до неї ласкаво й простягнув обі руки і промовив якесь слово, якого ніхто не чув, бо вимовив його дуже тихо. У відповідь і вона усмінулася і щось йому відповіла, чого однак ніхто не чув, бо вимовила теж дуже тихо. І по цьому вони обоє, побравшись за руки, ішли пішки назад до гори у город.

Перед ними йшли музики і грали, грали, грали. За музиками йшли обоє пішо. За ними їхали на конях оба її брати, а далі йшли подруги княжни і лицарі і царенкова дружина і божого люду повна улиця.

Перед воротами, в воротах і через цілий двір аж до княжої палати стояли дружинники двома рядами з гострими мечами піднесеними вгору. Княжна й царенко йшли серединою, а над їх головами хилилися мечі й творили залізний гострий міст.

В княжих воротах стояв князь Василько і Давид Ігоревич і князь Володар і княгиня, чекали молодих.

К О Н Е Ц Ь.

Від Адміністрації

- I. Тим Шановним Передплатникам які заплатили передплату на журнал по 31/XII. 1929 р., з цим 3/27 числом передплата скінчилася Просимо поновити передплату. Зосібна звертаємо увагу П. Т. Читальням Т-ва „Просвіта“ і Кооперативам які заплатили членську вкладку разом з передплатою журналу на 1929 рік. Чеки ПКО. долучуємо. — **ПРИЄДНУЙТЕ НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ!**
- II. Комплекти річника жуналу „ЖИТТЯ і ЗНАННЯ“ за 1928—1929 рік (числа 1/13—12/24), можна замовляти в Адміністрації по ціні 18— зол. за брошурований і 23— зол. за оправлений в півполотно зі золотими витисками на фронті і хребті.
- III. Читальні Т-ва „Просвіти“, Кооперативи, Установи і приватні особи що схороняють комплект журналу за 1928—1929 рік, повинні мати **ОКЛАДИНКИ** на нього, які вже нашою переплетнею заготовлені по ціні зол. 2·80 з пересилкою зол. 3·50.

Домагайтеся і куріть виключно з паперців

„КАЛИНА“

кооперативи „БУДУЧНІСТЬ“ в Тернополі,

бо тим сріпляете рідний промисл, даєте варстат праці всім людям, та побільшуєте фонди Т-ва „Просвіта“ і „Рідної Школи“ на потреби яких за перший піврік 1929 року „Калина“ зложила на: „Рідну Школу“ зол. 1125.51, Т-ва „Просвіта“ 762.65

ІСТОРИЧНОГО КАЛЕНДАРЯ-АЛЬМАНАХА „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

другий наклад по конфіскації вже появилася в продажі.

Зміст Календаря-Альманаха „Червоної Калини“ на 1930 р. цікавий і зручно підібраний: багато історичних матеріалів та ілюстрацій, а література на сторінках може вдоволити і найвибагливішого читача.

Довго очікуваний новий журнал ЛІТОПИС „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

спізнився дещо, не з вини Видавництва і Релакції і вийшов другим накладом по конфіскації 30 жовтня. В журналі поміщено дуже цікаві статті на теми історично-побутові та оригінальні світлинні з досиних часів. Видавництво розіслало Іше число „Літопису“ на адресу читачів майже усіх укр. часописів з просябою о передплату до кінця року (зол. 3·50 за 3 міс.) або приватні о належитість за вислане число зол. 1·00, щоб Видавництво бодай в часті могло поверити великі втрати, спричинені konieczністю видання другого накладу по конфіскації.

Др. МАРКІЯН ДЗЕРОВИЧ

СПЕЦІАЛІСТ ВНУТРІШНІХ НЕДУГ

ординує у Львові (вул. Кохановського 100)

від дня 13-го вересня до 30-го квітня.

Решту місяця в Щавниці у віллі „Редута“.

ДЕНТИСТ ЯКІВ НАСС

Львів, вул. Сикстуська 4-17. II. пов.

Скріпаювання хитаючихся зубів, пльомбування й вицвінення зубів без болю. Штучні зуби в карчуку і золоті після найновішої системи. Пациєнтів з прохнієм полагодується в найкоротшому часі. П. Т. Урядовцям і студентам значна знижка. Тел. 65-73

ПОЗІР!

Свій до свого!

Попирайте Рідний промисл!

Краса і гордість парохії — церковні дзвони. Коли хочете мати милозвучні дзвони **замовляйте в одинокій українській відливарні**

МИХАЙЛА БРИЛИНСЬКОГО

у Львові, вул. Замарстинівська ч. 4, тел. 63-56, або Львів — Замарстинів, вул. св. Михайла число 14. (сласні доми).

За витривалість дзвонів дається довголітня гарантія.

Умови приступні.

Сплата ратми

Свідомість фірми
потверджують чи-
сленні похвальні
листи, котрими за-
дана фірма може
похвалитися.

УКРАЇНСЬКІ ГРОМАДЯНИ!

Перед нами місяць грудень, місяць Свята великого культурно-національного Почину!
День 8-го грудня день ідеї освітньої праці!

Значіння свята перейшло вже межі освітньої організації. Воно стало все народнім культурним святом, щорічною пробсю і іспитом, що закінчує один рік діяльності, а зачинає наступний...

Сьогорічний іспит залежить тільки від нас самих...

А перед „Просвітою“ переважні завдання: викорінення неписьменности, малописьменности, розроблення бібліотечного гитання, а далі питання цілої гозашкільної освіти, самосвітніх гуртків, започаткування позаочної самоосвіти.

Це все виконає „Просвіта“ щойно тоді, коли найде в громадянстві належну і певну поміч. Воно повинно і мусить в тепершніх умовах національного життя своїми шедрими жертвами заступити жертвенність багатих меценатів рідної культури інших народів. Це все станеться, коли в нас найдеться напавду спільна мова, спільна думка, спільна душа...

Тому „Просвіта“ в ясну днину свого народження закликає всіх до єдности і співпраці, до засвідчення збірної волі на культурному фронті!

В тому дні нехай всі — напавду всі — спішать з належними дарами для „Просвіти“. Так наказує збірний розум, того вимагає самозбереження себе, того вимагає національна честь!

Від несення помочі, яка зрівноважилаби наші життєві недостачі та дозволила розвинути якнайширшу і найпліднішу діяльність, не повинен, а навіть не сміє, ніхто відказатися.

Не минайте нікого і припильновуйте виконання обовязку супроти „Просвіти“, а через це супроти себе самих, супроти грядучого покоління, супроти майбутнього української Нації.

Святкуйте величаво Свято „Просвіти“!!

Нехай живе день 8-го грудня, а з ним нехай кріпшає освітня праця!!!

Львів, дня 25 го листопада 1929 р.

ЗА ГОЛОВНИЙ ВИДІЛ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“ У ЛЬВОВІ

М. Галущинський
слова.

В. Мудрий
секретар.

ВІД СІЧНЯ 1930 РОКУ ЗАЧНЕ ВИДАВАТИ НАКЛАДНЯ

Михайла Таранька у Львові „ПОПУЛЯРНУ БІБЛІОТЕКУ“

яка буде виходити періодично раз у місяць, окремими книжечками в обемі 4-8 арк. друку, формату 16-ки популярно-наукового змісту. Першим випуском цієї бібліотеки за січень 1930 р. буде книжечка проф. Дмитра Дорошенка п. з. „ПО РІДНОМУ КРАЮ“, мальований опис подорожі по Україні з численними образками. Другим випуском — за лютий — буде В. Лукиевича п. з. „ЖИТТЯ МУРАВЛІВ“ (з образк.). Третім — за март буде Котовича п. з. „МИКОЛА ГОГОЛЬ“ — популярна монографія про цього письменника. Дальші книжечки будуть з історії, географії, винаходів, техніки, геології, ботаніки, астрономії та різних описів. Метою цього нового видавництва є: ширення позиточних та потрібних для життя відомостей з різних ділянок знання. Всі книжечки будуть обильно ілюстровані, що в великій мірі првчнеться до їх популярности, бо при помочі образків краще утравляється в пам'яті читача прочитаний зміст.

Цізорічна передплата — на 12 книжечок 15 зол. — Піврічна на 6 книжок 8 зол. — Квартальна на 3-4 зол. Для Заграниці 2 долари річно.

Пересічна ціна 1 книжки в передплаті 1.25 зол. — Книгарська ціна поодинових випусків „Популярної Бібліотеки“ буде в дрібній продажі по книгарнях о 50% до 100% вища. Передплату і зголошення посилати переказами або чаканами ПКО. на число konta: 151. 285., з донською:

(на Популярну Бібліотеку) на адресу: НАКЛАДНЯ МИХАЙЛА ТАРАНЬКА, Львів, Зіморевича 3.